

En Oplysning angaaende Oldtidens Kjendskab til Nilens Kildesøer, af Professor Fr. Schiern*).

Skjønt Geographiens Historie pleier at henregnes til de historiske Discipliner, troer jeg dog at burde indlede den Bemærkning, som dette Foredrag vil meddele, og hvorom jeg nu kun ønsker, at den hos Andre maa møde noget af den Interesse, som det for mig har havt at gjøre den, med at berøre, hvorledes jeg er kommen til dette Æmne. Jeg har ved Universitetet oftere foredraget den almindelige Ethnographi, oftere søgt at meddele Overblik over de storartede historiske Resultater, der gjennem Undersøgelser fra saa mange forskjellige Sider, i den nye Verden som i den gamle, fremtræde med Hensyn til Racernes Udbredelse i Fortid og Nutid. Hvad Afrikas Ethnographi angaaer, da er det bekjendt, at denne Verdensdeel væsenlig tilhører to forskjellige Racer. Syden er nærmest hjemfalden til den sorte Race, som vi nu gjerne betegne som Negerracen, som i Biblen nævnes som Kuschiter, som den græsk-romerske Oldtid pleiede at betegne som Æthioper, og som vore Forfædre kaldte Blaamænd. At de Norden for Negerracen boende, brune Stammer, Ægypter, Berber, Guancher, have staaet i et sprogligt Slægtskab, der fra Landtungen ved Suez strakte sig til de canariske Øer, bestrides ikke længer, saa lidet som, at de ogsaa i deres Sæder fremvise en mærkelig Lighed; af de tre Hovedmaader, hvorpaa Naturen lærte Menneskene at undgaae Mephitismen af de organiske Legemers Opløsning, Indbalsamering, Oprændelse og Begravelse, har den nordlige Befolkning i Afrika valgt den første, og om end dette i Ægypten, i hvis Gravgrotter Krokodiler, Aber og Slanger ogsaa ligge balsamerede ved Siden af Kongerne, kan finde sin nærmeste Forklaring i de periodiske Oversvømmelser, der maatte lede bort fra Begravelser i Jordan, maa man dog antage en historisk-ethnographisk Forbindelse som Forklaring, naar den selvsamme Methode, der

*) Meddelt i Mødet den 18de Mai, see S. 83.

endnu ved Ligenes Bisættelse fulgtes i Ægypten i det sjette Aarhundrede, i det fjortende og femtende Aarhundrede af Spanierne og Portugiserne blev forefunden i Brug hos de canariske Øers oprindelige Beboere, hine ulykkelige Guancher, der efter en tapper Modstand skareviis bleve solgte paa Sevilas og Lissabons Slave- torve, og som nu forlængst ere udryddede¹). At ligeledes Afrikas nordlige Raceafdeling har staaet i et tilsvarende Forhold til Asiens semitiske Raceafdeling, som den indo-europæiske Races europæiske Afdeling til dens asiatiske, er i Tydskland blevet forfægtet af Benfey, i England af Sir Reginald Stuart Pole²), og om endog den Raceafdeling, der for- dum naaede frem mod Vesten gennem Landtungen ved Suez og over det røde Hav, kom til at staae sine nærmeste asiatiske Frænder langt fjernere, end de Stammer, som Europa modtog gennem den uralke Folkeport og over det lilleasiatiske Bro- land, bleve adskilte fra de beslægtede Stammer i Asien, har Niebuhr dog allerede fremhævet, at i Nordafrika havde Karthagernes Indflydelse været saa stor, at de med de puniske Ind- vandrede let sammensmeltende Beboere i det vestlige Nord- afrika nogenlunde vidste at forstaae Araberne ved disses Frem- trængen³). Lige over for de arabiske Erobreres Forgjængere,

¹) Déspreaux aabnede paa de canariske Øer over 300 Gravgrotter, der især findes paa den lille Halvø Isleta og mellem Havnene las Nieves og Juncal. Ligene beskyttedes ved Lavablokke, der dannede Hvælvinger over dem, og vare indhyllede i Ligtøier af Dadelpalmens Blade; ved Siden af dem laae de til Balsameringen brugte, tørre Blade af *Cneorum pulverulentum*. L'Institut, journal universel des sciences et des sociétés savantes. 1835. II, 298, 306.

²) Benfey, Ueber das Verhältniss der ägyptischen Sprache zum semitischen Sprachstamm. Leipzig 1844. R. S. Pole, The linguistic affinities of the ancient egyptian language. Journal of the Royal Asiatic Society. Vol. XX (London 1863), p. 313—322. Af Talordene svarer til Exempel det koptiske snau (to) til det hebraiske schenaim, det koptiske schemun (otte) til det hebraiske schemona. Det koptiske anok (jeg) er det hebraiske anoki.

³) Niebuhr, Vorträge über römische Geschichte, an der Universität zu Bonn gehalten. Berlin 1846—48. II, 5.

Perserne, Grækerne, Romerne, havde Ægypterne for en stor Deel kunnet bevare deres Eiendommelighed; lige over for et Par Millioner arabiserede Ægypter repræsenteres derimod Phaeronernes gamle Folk nu kun af tarvelige Rester, kun af hine halvandet hundrede tusinde Kopter, hvis fine Ørnenæser, langagtige Øine, lange Tæer og lave Vriste man kjender saa vel fra de ægyptiske Billedværker. Fra Ægypten trængte de arabiske Erobrere ogsaa frem til Berberne — eller Kabylerne, som Jugurthas Efterkommere ogsaa kaldes af dem — ; Okbah kunde fremtvinge sin Ganger indtil Bringen i Atlanterhavets Bølger, tagende Allah og Muhamed til Vidner paa, at det nu kun var Jordan selv, der unddrog sig for hans Iver. Berberstammerne i Vesten bevarede herefter vel den Eiendommelighed, der blev en Støtte for Almoraviderne og mange senere Berberdynastier, og der saavel i Afrika, som paa den pyrenæiske Halvø, nærrede de mærkelige Reactioner mod det arabiske Element; men i Østegnene, hvor de arabiske Erobrere optraadte i de phoeniciske Colonisters Fodspor, kunde nu atter den semitiske Amalgation af Berberstammerne, ogsaa ud over det blot religiøse Omraade, med betydelig Virkning gjøre sig gjældende¹⁾.

Fra de fjerneste Tider gjør, bortset fra enkelte, forholdsviis uvæsenlige Reactioner, den nordafrikanske Races Overvægt sig stadig gjældende over Negerracen, der i Antal og ofte i fysisk Styrke er hiin overlegen, men i aandelig Henseende staaer tilbage for den. Den ældre Mening, hvorefter Negrophilerne saa gjerne gjorde Ægyptens historiske Culturfolk til Æthioper, og som endog lod Volney læse denne Races Træk i Sphinxens Ansigt, maatte vel allerede vige, siden de franske Lærde, der ledsagede Bonaparte til Ægypten, i det berømte

¹⁾ Fournel, Études sur la conquête de l'Afrique par les Arabes et Recherches sur les tribus Berbères, qui ont occupé le Maghreb central. Paris 1857. Faidherbe, Considérations sur les populations de l'Afrique septentrionale. Nouvelles Annales des Voyages. 1859. III, 290—306.

Værk over Toget paa forskjellige Maader oplyste, at de gamle Ægypter havde tilhørt en forskjellig Race; et eneste Blik paa Billederne paa Ebsambuls Ruiner, der forestille Kampen mellem en ægyptisk og en æthiopisk Hær, maatte ogsaa i denne Henseende være afgjørende; men paa den anden Side taler dog ikke Lidet for deres Mening, der ville, at i hine fjerne Tider, hvorfra kun den fattige Erindring om Indtrængningen af Hyksos blev bevaret, var Ægyptens ældste Befolkning fremgaaet ved en Blanding af Afrikas tvende Racer, der havde mødt hinanden ved Nedrenilen¹⁾. Der fattes i al Fald ikke andre Vidnesbyrd om, at Negerracen fordm i Vest og i Øst har boet længere mod Norden, end dette nu er Tilfældet²⁾; og hvor tidlig den nordlige Race har kunnet lade den mærke sin Overlegenhed, viser Herodot, baade ved sin Beretning om de nordafrikanske Garamanter, der allerede med firspændte Vogne gjorde Jagt paa Æthioper, og ved den mærkelige Efterretning om, at 240,000 Ægypter af Krigerkasten, under Kong Psammetichs Regjering, misfornøiede udvandrede til Æthiopien, hvor den æthiopiske Konge brugte dem til at udjage nogle ulydige Stammer, hvor de modtog disse Landstrækninger og «hvor Æthioperne, da de havde nedsat sig hos dem, bleve mere maneerlige, efter at have lært ægyptiske Sæder»³⁾. Om ogsaa de mange eienommelige Sæder, som Negerracen i Sydafrika deler med den nordlige Race, og end mere deelte med de gamle Ægypter, — Balsameringen, Skikken at file Tænderne spidse, som det allerede sees paa Mumierne, Omskjærelsen, den særegne Dyr-cultus — tør forklares som indførte fra Norden, skal her lades uafgjort; men det ethnographiske Hovedfactum, Trykket fra Norden mod Syden, fremtræder dog ogsaa utvivlsomt i den modsatte, yderste Kant af Halvøen, hvor man nu i Kaffernes Om-

¹⁾ Gobineau, Sur l'inegalité des races humaines. Paris 1853. II, 32 o. f.

²⁾ Th. Waitz, Die Negervölker und ihre Verwandten. Leipzig 1860. S. 5—8.

³⁾ Herod. IV, 183. II, 30.

raade træffer talrige Navne paa Floder og Steder, der hidrøre fra de mod Syden trykkede Hottentotter. De mærkelige Fremskridt imod Syden, som Islam atter i den nyeste Tid gjør i Afrika, og hvortil Kristendommen i Abyssinien danner en saa kummerlig Modsætning — lige saa kummerlig under den nuværende Kong Theodorus II, som forhen under Delingsfyrsterne — er væsenlig kun en ny Form for den nordlige Races Overvægt over Negerracen. Om den store Maalestok, hvorefter denne Overvægt i den sildigere Tid har gjort sig gjældende, gives mange Oplysninger af de nyere Reisende i Nillandene. Stortartede Bidrag til Østafrikas Ethnographi kan man saaledes finde i Spekes og Grants Værker, i de Kapitler, hvor disse Opdagere skildre de saakaldte «Vahumaslægter». Disse Hyrdeslægter ere herskende over de agerdyrkende Befolkninger i Rigerne Usui, Karagve, Uganda og Unyoro, paa den samme Maade, hvorpaa Gallaernes Hyrdestammer herske over Abyssiniens Jorddyrkere. Efter Speke og Grant maa der overhoved tillægges alle Folkestammerne fra Abyssinien og lige til Nilens Kildeegne eensartet Oprindelse, saaledes nemlig, at Indvandrere af den nordlige Race have blandet sig med de Indfødte af den sorte Race, og avlet nye, høiere Samfund dannende Stammer. Overalt, siger Speke, til langt ud over Æqvator, maa Asien betragtes som Faderen, Afrika som Moderen¹⁾. Endnu vise de Fornemmere og Fyrstefamilierne, skjønt «den sorte Moder» ellers har faaet Overhaand, ved eiendommelige Træk, især ved Næse ryggen, en mærkelig Forskjel fra deres Undersaatter og paastaae, at deres gamle Fædreland ligger i Norden.

Disse eller lignende ethnographiske Oplysninger kaldte mig nærmest til at følge med de nyere Nilreisendes Beretninger, men

¹⁾ «Bei genauerer Beobachtung», siger ligeledes en nyere Reisende i Abyssinien, «weiss der aufrichtige Reisende nicht, wo der eigentliche Neger anfängt, und der Glaube an die absolute Rassentrennung verschwindet mehr und mehr». W. Munzinger, Ostafrikanische Studien. Schaffhausen 1864. S. 540.

disse bringe da let til ogsaa at deeltage i Interessen for selve det Hovedspørgsmaal, der egenlig har fremkaldt dem, og hvoraf de Reisende især vise sig fængslede. Til Besvarelsen af dette Spørgsmaal skal ogsaa her ydes et Bidrag, et fra et historisk Standpunkt udgaaende Bidrag. Burton, Speke og Grant, der alle havde tjent som Officerer i den bengalske Armee, Baker, der, som han selv har skildret¹⁾, i Ceylons Skove havde jaget efter Elefanter, inden han anlagde Jernveien fra Dobrudsja til det sorte Hav, vare ved deres Karaktere særdeles skikkede til at optræde som Opdagere i Afrika; alle vare de Mænd, der vidste at fælde de vilde Bøfler, at nedlægge Nilheste og dræbe Krokodiler, der hverken frygtede for Løver eller for afrikanske Despoter, der ogsaa forstode at holde et barbarisk Følge i Ave; men det historiske Element har i deres Beretninger ingen saadan Betydning, at der jo endnu kan være Grund til at tilføie en og anden Iagttagelse, og Opfordring til at meddele en Oplysning, hvortil netop deres egne Opdagelser give Anledning.

I.

Spørgsmaalet om Nilens Kilder er saa gammelt som Menneskeslægtens Historie. Fra ældgammel Tid maatte dette Spørgsmaal røre sig blandt de Kulturfolk, der havde hjemme ved den mellemste og den nederste Deel af Nilen. Fra ældgamle Dage blomstrede her Stater og Kongerækker, hvis hele Tilværelse og Magt var knyttet til Nilen, som intet andet Land er knyttet til nogen Flods Betydning, og Strabo har upaatvivlelig Uret, naar han antager, at hiint Spørgsmaal ikke skulde have hørt til dem, hvorom de gamle Konger bekymrede sig²⁾. Til de udstrakte Ledingsstog, som Oldtiden har tillagt en af de berømteste Phaeraoner, den ægyptiske Erobrer Rhamses-Sesostris, hørte ogsaa

¹⁾ Baker, *Eight year's wanderings in Ceylon*. London 1855.

²⁾ Strab. XVII, 1.

et Tog langt ind i Æthiopien, indtil de yderste Kystegne ved det røde Hav, men saa vidt var Sesostris imidlertid ikke naaet, at han til Ægypten medbragte Kundskab om, hvorfra Nilens Vande egenlig komme. Hos de gamle Ægypter hed Nilguden fremdeles «Hapi», og dette Navn, der betyder «den Skjulte», er betegnende. At løfte Sløret, som skjulte Flodguden, var en Opgave, som en af Ægyptens yngre Konger satte sig. Athenæus, der her citerer Klearchus, fortæller, at da den ægyptiske Kong Psammetich vilde finde Nilens Kilder, lod han i denne Anledning Drengene opføres med Fiske — formodentlig for at vænne dem til Ichthyophagernes Levemaade. Andre Drengene, der bestemtes til at skulle udforske de libyske Ørkener, lod han øves i at taale Tørst, men medens det siges, at senere kun faa af disse kom lykkelig tilbage, er det af Ordene hos Athenæus ikke fuldkomment klart, om den af Kong Psammetich ogsaa paatænkte Nilopdagelsesreise virkeligen er bleven forsøgt¹⁾.

For det gamle ægyptiske Rige var den sidste Time kommen, da Kong Kambyses førte Perserne til denne Deel af Afrika. Efter Ægyptens Erobring vilde Kambyses ogsaa gjøre et Tog dybt ind i Æthiopien, men da dette Tog strandede, blev Ægypternes Kundskab om Nilens Kilder under de persiske Statholderes Tid ikke større, end den havde været under deres egne Kongers. Det var i denne persiske Periode, at deres Land besøgte af Herodot; til de første Spørgsmaal, som Ægyptens Vidundere fremkaldte hos Historiens Fader, hørte Spørgsmaalet om Nilens Oprindelse. Men hans Spørgsmaal kunde ikke besvares. «Ingen», skriver han, «enten Ægypter eller Libyer eller Hellener, af dem, som jeg kom i Tale med, gav sig ud for at kjende Nilens Kil-

¹⁾ Οὐκ ἄγνωθὸν δὲ καὶ ἰχθυοφάγους παῖδας, ὧν Κλέαρχος μνημονεύει ἐν τῷ περὶ Θινῶν, γάσκων, Ψαμμίτιχον, τὸν Αἰγυπτίων βασιλέα, παῖδας θρέψαι ἰχθυοφάγους, τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου βουλούμενον εὑρεῖν καὶ ἄλλους δὲ ἀδίφους ἀσκήσαι, τοὺς ἐρευνησομένους τὰς ἐν Αἰθίῃ πλάμους, ὧν ὀλίγοι διεσώθησαν. Athen. VIII, p. 273. ed. Schweighaeuser.

der»¹⁾ — alene med Undtagelse af en enkelt Tempeltjener, hvis æventyrlige Forklaring af Flodens Tilblivelse han ikke uden Grund troede at maatte vrage. Herodot reiste selv, for at underrettes om Alt, ned til Syene og Øen Elephantine, hvor Perserne dengang, ligesom senere Romerne, holdt en Grændsevagt, men med Hensyn til Spørgsmaalet om Nilens Kilder bragte han ingen større Kundskab tilbage. «Om Nilens Kilder», saaledes gjentager han, «kan Ingen sige Noget, fordi den Deel af Libyen, som den løber igjennem, er en ubeboet Ørken»²⁾. Med Hensyn til Nilens fjernere, ubekjendte Løb har han dog villet tilføie en Oplysning, som Græker fra Cyrene havde givet ham efter en dem af en nordafrikansk Konge meddeelt Fortælling. Denne nordafrikanske Konge havde nemlig fortalt Cyrenæerne, at et andet nordafrikansk Folk paa Vestgrænsen af Ægypten havde udsendt fem unge Mænd for at randsage Afrikas Ørkener, at disse da havde taget Veien i sydvestlig Retning og efter i mange Dage at have vandret gjennem Ørkener og store sandede Strækninger endelig vare komne frem til en frugtbare Slette, men her vare blevne overfaldne af Mennesker tilhørende et Negerfolk, der derpaa havde ført dem bort med sig igjennem udstrakte Moradser til Egne, hvor det vrimlede med Troldmænd, og til en her ved en Flod liggende By. I Floden lode Krokodiler sig tilsyne, og Floden fulgte en Retning fra Vesten til Østen, hvoraf den nordafrikanske Konge havde sluttet, at den her opdagede Flod maatte være Nilen i dens fjerne, ubekjendte Løb³⁾.

¹⁾ Τοῦ δὲ Νείλου τὰς πηγὰς οὔτε Αἰγυπτίων, οὔτε Αἰθίοων, οὔτε Ἑλλήνων τῶν ἐμοὶ ἀπικομένων ἐς λόγους οὐδεὶς ὑπέσχετο εἰδέναι. Herod. II, 28.

²⁾ Περὶ δὲ τῶν τοῦ Νείλου πηγέων οὐδεὶς ἔχει λέγειν· ἀοίκητός τε γὰρ ἐστὶ καὶ ἐρημὸς ἡ Αἰθῶν, οὗ ἧς ἕξει. Herodot. II, 34.

³⁾ Herodot. II, 32, 33. Om Magikerne hos de af Speke gjæstede Negerfolk ved Nilsøerne, de saakaldte Mganga, som siges at være «a course to the traveller», taler han i Indledningen til sit Værk p. XX—XXII.

Bedre blev Vilkaarene i Ægypten for den græske Videbegjærlighed, da en Række af græske Fyrster kom til at herske over Landet. Alexander af Macedonien skal allerede under sit Ophold i Ægypten have udsendt udsøgte Æthioper mod Syden for under Afrikas brændende Sol at faae Øie paa Nilens Løb¹⁾, og efterat denne Expedition i al Fald ikke havde naaet Maalet, troede han senere selv at staae ved de saa længe skjulte Kilder, da han, under sit følgende Felttog i Indien, her havde seet Krokodiler i Floden Akesines, som tidligere i Nilen, og ved Bredderne af den indiske Flod en Bønne, som han forhen havde seet voxe i Ægypten. En eiendommelig Forestilling i Oldtiden, hvorefter det indiske Hav skulde danne en Indsø, og det østlige Asien, omfavnende denne, knytte sig til Sydafrika, fremtræder intetsteds tydeligere, end i den geographiske Vildfarelse, der i de første Øieblikkes Glæde lod Alexander skrive til sin Moder, at han her troede at have fundet Nilens Kilder²⁾; underrettet om, at den Akesines optagende Indus flyder ud i Oceanet, og oplyst om, at den asiatiske Flod overhoved ikke kunde staae i nogen-somhelst Forbindelse med Ægypten, udstregede Aristoteles's Discipel dog snart med egen Haand, hvad han nu om Nilen havde skrevet til Olympias.

Ligesom Alexander medbragte ogsaa Ptolemæerne til deres ægyptiske Throne den græske Dannelse, og ved dem blev Adgangen til Æthiopien først aabnet for Grækerne. Til Verdensstaden ved Middelhavet, som Alexander havde grundlagt, der havde arvet hans Navn, og som den første af Ptolemæerne skaffede den Ære at gjemme hans Grav, traadte snart andre

¹⁾ Invidit Nilo, misitque per ultima terræ

Æthiopum lectos: illos rubicunda perusti

Zona poli tenuit: Nilum videre calentem. Lucan. Phars. X, 273
—76. Æthioper nævnes blandt de Folk, der ved deres Sendebud hilsende Alexander i Babylon kort Tid førend hans Død. Arrian. Anab. Alex. VII, 15.

²⁾ Ὅτι δοκοῖν αὐτῷ ἐξευρηκέναι τοῦ Νείλου τὰς πηγὰς. Arrian, Anab. Alex. VI, 1.

blomstrende græske Søsterstæder, Arsinoe, Myoshormos, Berenice, Ptolemais, anlagte af Ptolemæus Euergetes paa den ægyptiske og æthiopiske Kyst af det røde Hav. Og Ptolemæernes Handelspladser paa den afrikanske Østkyst strakte sig endog ikke blot indenfor Strædet ved «Halsen» (Deire) eller Bab al Mandeb, men ogsaa udenfor dette saalangt som Kyststrækningen endnu beholder den samme Retning, lige indtil Afrikas yderste Østspidse, hvor den pludselig dreier sig imod Syden. Siden det sextende Aarhundrede staaer den nævnte Østspidse paa Kaartene anført som Cap Guardafui, en Fordærvelse af det arabiske Ras Djar-dafun, men Forbjerget havde i Stedet for dette Navn af usikker Etymologi under Ptolemæernes Tidsalder det betydningsfulde Navn «Sydhornet»¹⁾, fordi det var det sydligste Punkt, som man her kjendte. «Bøier man om dette mod Syden», saaledes skrev dengang Artemidorus fra Ephesus, «da have vi ingen Optegnelser mere om Havne eller Steder, fordi Intet videre er bekjendt paa den følgende Kyst.» Geminus skriver ligeledes en Menneskealder senere, at af de 16,800 Stadier mellem Vendekredsen og Æquator havde man ved Ptolemæernes Foranstaltning faaet undersøgt 8,800 Stadier²⁾. Naar altsaa Agatharchides fra Cnidus lidet tidligere end Artemidorus havde fortalt om Simmias, en af Ptolemæus III Evergetes's Fortrolige, som Kongen havde udsendt med en veludrustet Expedition, at denne ogsaa havde gjæstet de æthiopiske Kystfolk og paa det af ham undersøgte Strøg fundet disse i høieste Grad raae, stirrende paa Alt, undrende sig over Intet og ikke engang tagende sig Drabet af nogle af deres Egne nær³⁾, synes dog herved i Overensstem-

¹⁾ *Τὸ Νότον κέρας*. Artemidor. ap. Strab. XVI, 4. Artemidorus skrev i den 169de Olympiade, hvad der svarer til Aarene 104—100 før vor Tidsregning.

²⁾ Gemini *Elementa Astronomiæ Græce et Latine*. Interprete Edone Hildericio. Lugduni Batavorum. 1693. c. 13. p. 202.

³⁾ Agatharchides ap. Carol. Müller, *Geographi Græci minores*. Parisiis. 1855—1861. I, 135.

melse med de anførte Ord af Artemidorus og Geminus, kun at kunne sigtes til de æthiopiske Kyster indtil «Sydhornet».

Fra Ptolemæernes Stæder og Havne paa den afrikanske Kyst af det røde Hav seilede græske Skibe til Arabien og Indien, og fra dem foretoges Jagter i de store Palmeskove, Olivenskove og Laurbærskove, der strakte sig langs med hele Kysten, baade indenfor og udenfor Strædet ved Deire. Man skjelnede mellem de mange Jagtdistrikter ved enten at kalde dem efter de Stæder og Havne, hvorfra de udgik, til Exempel det sabæiske efter Havnen Saba, eller efter de Græker, Eumedes, Pythangelus, Lichas eller Andre, der i de forskjellige Egne først havde indført disse store Jagter. Det af Skovenes Dyr, som Jagten især gjaldt, var Elephanten. Elfenbeen hørte dengang til de ægyptiske Tempelers og Palladsers almindelige Smykker, Ptolemæernes Kongethrone var udarbejdet af Guld og Elfenbeen, og siden man ved Alexander den Stores Tog til Indien havde stiftet Bekjendtskab med de indiske Fyrsters eiendommelige Rytteri, med de uigjennemtrængelige Rækker af Krigselephanter, hørte saadanne som et nødvendigt Element ikke mindre til Ptolemæernes end til Seleucidernes Hære. Ptolemæernes Jægere anvendte forskjellige Midler, for at komme Elephanterne til Livs. Naar man havde faaet Øie paa en Elephanthjord, der drog igjennem Skovene, sneg man sig efter de bageste Efternølere og søgte hemmelig at overskjære Senerne; andre Jægere gjennemsaugede nede ved Jorden de Træer, ved hvilke man havde bemærket, at Elephanterne pleiede at hvile sig, og naar Elephanten da kom og lænede sig til Træet, faldt dette over Dyret og hindrede det i at reise sig; vilde man fælde Elephanterne med Buer, brugtes disse saa store, at to Mænd, med den ene Fod sat fremad, maatte holde den fast, medens en Tredie spændte Strengen¹⁾. Et endnu bevaret Stedsnavn i Nærheden af Cap Guardafui er et talende Vidnesbyrd om, hvor

¹⁾ Strabo XVI, 4.

langt disse Elephantjagter tilsidst straktes. Lidet nordligere end Cap Guardafui ligger et andet Forbjerg, der af de Indfødte endnu nævnes som Ras - al - Fil, efter det samme arabiske Navn paa Elephanten (Fil), der fordom, formodentlig som en Følge af Nordboernes Tog til de af Araberne beherskede Kyster af den pyrenæiske Halvø, ogsaa blev forplantet til Sproget paa Island¹⁾. Forbjerget Ras - al - Fil, hvoraf Cap Felix kun er en sildigere Fordreielse, havde Grækerne allerede inden Ptolemæernes Dage paa den samme Maade givet Navn efter Omegnens Elephanter²⁾; efterat nemlig de vilde Elephantjorder stedse mere havde trukket sig tilbage for Jægerexpeditionerne og derved nødt disse til stedse mere at vove sig frem imod Syden. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at disse i saa stort Antal udsendte Elephantjægere jo ogsaa have erhvervet Oplysninger angaaende Nilens Løb i dens fjernere Egne, eller om at deres Opdagelser ere blevne benyttede af de Mænd, der dengang færdedes i Bogsalene i Alexandrias Bibliothek. Eratosthenes fra Cyrene, Alexandrias lærdeste Mand i Ptolemæernes første Aarhundrede, kunde saaledes allerede i sin Oversigt over «den bekjendte og mindre bekjendte Verden» meddele Oplysning om, at Nilen har sit Løb 900 eller 1000 Stadier i Vest fra den arabiske Havbugt, og om de to store Strømme, der fra Østen tilføre den deres Vande, Bahr-al-Abjadh eller den blaa Flod, der kommer fra Alpeseen Tzana eller Dembea, og Atbara eller Takkazze. Eratosthenes nævnte disse Strømme under Navnene Astapus og Astaboras, og han anførte, at de kom fra nogle Søer i Øst, idet han formodentlig med Hensyn til Astaboras, som ogsaa Artemidorus udledte fra en Sø, har tænkt paa Sletlandet ved Taka, som ifølge

¹⁾ Werlauff, Om de gamle Nordboeres Bekjendtskab med den pyrenæiske Halvø. Annaler for nordisk Oldkyndighed. 1836—37. S. 60.

²⁾ Ὁ Ἐλέφας τὸ ὄρος, ἐκκείμενον εἰς θάλατταν. Artemidor ap. Strabo. XVI, 4. Ἀκρωτήριον Ἐλέφας. Periplus maris Erythræi c. 11. ap. Müller, Geographi Græci minores I, 266. Ὁ Ἐλέφας ὄρος. Ptol. IV, 8.

Burckhardt under Regntiden danner en stor Vandflade, med en vexlende Dybde af to til tre Fod¹⁾. Eratosthenes lærte allerede udtrykkelig, at det var unødvendigt at søge efter en kunstig Aarsag, for at forklare Nilens Stigen, efterdi det var ubestrideligt, at der havde været dem, der vare komne til nogle af den store Strøms Kilder og paa disse Steder vare blevne Øienvidner til den her nedstrømmende Regn²⁾. Ogsaa om den egentlige eller hvide Nil var man maaskee kommen videre i Kundskab, dersom en Plan var bleven udført, hvorfor en anden Græker havde ført Ordet. Eudoxus fra Cyzicus havde i Oldtiden især Navn som en af Vasco de Gamas Forgjængere; i et Værk af Posidonius, der handlede om dem, der havde gjort Søfarter omkring Afrika, fremhævedes Eudoxus i Særdeleshed for den Udholdenhed, hvormed han under Kong Ptolemæus Lathyrus's Regjering havde søgt i Gjærningen at godtgjøre, at Afrika kunde omseiles³⁾. Men allerede medens Lathyrus's Fader, Kong Ptolemæus Physkon, endnu levede, havde Eudoxus under sit Ophold i Ægypten gjort Forestillinger til Kongen og dennes Omgivelser, for at anbefale en anden Plan, hvorefter man med Skibe skulde arbeide sig op ad Nilen⁴⁾.

Geographiske Opdagelser hørte vistnok, da Romerne ogsaa havde fæstet Fod i Afrika, ikke til det, hvorfor de nærmest havde Øie, men allerede fra det første Aarhundrede før vor Tidsregning nævnes dog allerede mere end een Romer, der

¹⁾ Strab. XVII, 4. Burckhardt, Travels in Nubia. London 1819. p. 389.

²⁾ *Ερατοσθένης δὲ οὐκέτι γῆσιν οὐδὲ ζῆτιν χρῆναι αἰτίαν τῆς ἀξίσεως τοῦ Νείλου, σαφῶς καὶ ἀγριζομένων τινῶν εἰς τὰς τοῦ Νείλου πηγὰς καὶ τοὺς ὄμβρους τοὺς γινομένους ἐωρακότων.* Procli Commentarius in Platonis Timæum. Recensebat C. E. Schneider. Vratislaviæ. 1847. p. 86.

³⁾ Strab. II, 4. Nepos Cornelius auctor est Eudoxum quendam sua ætate, quum Lathyrum regem fugeret, Arabico sinu egressum, Gades usque pervectum. Plin. Hist. nat. 11, 67. Jvnfr. Bake, Posidonii Rhodii Reliquiæ doctrinæ. Lugduni Batav. 1810. p. 102. C. F. Ranke, De Corn. Nepotis vita et scriptis Commentatio. Quedlinb. 1827. p. 15.

⁴⁾ *Συσταθῆναι δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς ἀνάπλους τοῦ Νείλου.* Strab. II, 3.

havde tilegnet sig den gamle Interesse for at faae Nilens fjerne Løb undersøgt. Til det nævnte Aarhundrede har man troet at maatte henføre den romerske Reisende, Statius Sebosus, der paa Grund af et Sted hos Plutarch gjøres til en Samtidig af Sertorius, og som er bleven anseet for den samme som en vis Sebosus, der, uden Anførelse af noget Fornavn, af Cicero omtales som en Ven af Q. Lutatius Catulus og som Eier af et Huus i Formiæ i Nærheden af Ciceros, for hvem han var en vanskelig Nabo¹). Vist er det, at hvor den ældre Plinius i sin Naturhistorie anfører sine Kilder, bliver ofte — i den anden, tredie, femte, syvende, niende, tolvte og trettende Bog — Statius Sebosus paaberaabt som en af hans Hjemmelmænd. Naar de canariske Øer med deres herlige Klima betegnes som «de lykkelige Øer» (insulæ fortunatæ); naar een af Øerne allerede særlig nævnes som Øen «Canaria» paa Grund af dens mange store Hunde (a multitudine canum ingentis magnitudinis); naar vore nu saakaldte Canarifugle, hvis Navn har denne særegne Oprindelse, og de canariske Appelsiner (copia pomorum et avium omnis generis) allerede havde vundet Anseelse; naar Øen «Nivaria» kaldes saaledes af dens evige Snee (a perpetua nive) — den Snee, som endnu sees paa Pico de Teneriffa —; eller naar een af Øerne, der ikke havde Kilder, men kun Regnvand (non aquam, nisi ex imbris), betegnes som Øen «Pluvialia» — den til sine Cisterner henviste Ø Palma —; eller naar de endnu over hele Gruppen udbredte Geder allerede havde givet Pluvialias Nabøø, formodentlig det nuværende Gomera, Navnet «Capraria» —, da hidrørte disse eller lignende Efterretninger hos Plinius deels fra Kong Juba II af Mauritanien, der efter Faderens tragiske Død under Kampen mod Cæsar havde faaet en romersk Opdragelse og med Kjendskab til Karthagos Literatur forbandt Kjendskab til Roms, og deels fra Statius Sebosus, der allerede havde angivet Afstanden mellem Øen Junonia (Graciosa eller

¹) Plut. Serl. c. 9. Cic. ad Attic. II, 14, 15.

Madera) og Cadix til 750 Milliarier eller 150 geographiske Mile, og til 250 Milliarier eller 50 geographiske Mile Øgruppens hele Udstrækning fra Vesten til hen imod Afrika¹). Men den samme Sebosus, der havde gjæstet de afrikanske Øer i Vesten, havde ogsaa i Østen søgt at indhente Oplysninger om Nilens dunkle Løb. Han havde ifølge Plinius ogsaa tilveiebragt Kundskab om Udstrækningen af en Deel af Nilløbet, og hans Angivelse fjernede sig i denne Henseende fra Andres, idet Sebosus nemlig berettede, at Afstanden mellem Meroe og Udkanten af Ægypten beløb sig til 1,675,000 Skridt²). Hans Angivelse kan ikke være nogen tilfældig, han maa selv i det Mindste have vovet sig frem til Meroe. Sebosus's navnkundigste Landsmand, den første Romer, der gik over til Britannien og over Rhinen, savnede ikke heller Lyst til ogsaa i denne Retning at gaae videre, ogsaa her at gaae forud for sin Samtid. Da C. Julius Cæsar som Seirherre over Pompeius var ankommen til Ægypten og her havde gjort Ende paa den alexandriniske Krig, gjorde han paa et Pragtskib, Thalamegos, hvortil andre Skibe sluttede sig, med Fyrstinde Kleopatra ved sin Side, en Lystseilads langt op af Nilen, for at tage Landets Vidundere i Øiesyn, indtil de romerske Soldaters Utaalmodighed tvang ham til at vende tilbage³). Han vedkjendte sig ved denne Leilighed sin Lyst til ogsaa at have kunnet udforske Afrikas Hemmelighed;

¹) Sebosus Junoniam abesse a Gadibus DCCL mill. passuum tradit. — Ab iis (Pluvialia & Capraria) Fortunatas CCL mill. passuum contra læva Mauritaniae. Plin. Hist. nat. VI, 35. Jvnfr. Hudemann, Der Römische Seefahrer Statius Sebosus, i Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft. Herausgeg. von Th. Bergk und Julius Cæsar. Xr. Jahrg. (Wetzlar 1852). S. 17—23. Görlitz, Jubæ II regis Mauritaniae vita et fragmentorum pars I. Vratislaviae 1848. p. 16—34.

²) Sebosus ab Ægypti extremis sedecies centena LXXV millia passuum (Meroen prodidit). Plin. Hist. Nat. VI, 29.

³) Sueton. Cæs. c. 52. Drumann, Gesch. Roms in seinem Uebergange von der republikanischen zur monarchischen Verfassung. Königsberg. 1834—44. III, 545.

for den ægyptiske Overpræst Achoreus tolkede han den i Ord, som Lucan har gjengivet saaledes:

Sed quum tanta meo vivat sub pectore virtus,
Tantus amor veri, nihil est quod noscere malim,
Quam fluvii causas per sæcula tanta latentis,
Ignotumque caput: spes sit mihi certa videndi
Niliacos fontes, bellum civile relinquam¹⁾.

«Nilen skjuler sine Kilder», «den har sine Kilder i Egne, som intet Øie har seet», «hvortil Ingen kan komme paa Grund af den overvættes Hede» — saaledes lød det endnu i Romeriget ved Begyndelsen af vor Tidsregning²⁾. Men i dennes første Aarhundrede gjorde, under den romerske Keiserregjering, Europas Kjendskab til Afrika Kjæmpeskridt fremad. Medens i Vesten, under Claudius, C. Suetonius Paulinus blev den første romerske Hærfører, der ledede Legionerne over Atlasbjergene³⁾, bløve i Østen fra Phazania eller, som Navnet nu lyder, Fezzan, der allerede under Augustus var bleven Romerne underlagt af L. Cornelius Balbus, to vidtstrakte Expeditioner udførte mod Æthioperne, idet i Domitians Dage en romersk Hærafdeling under Septimus Flaccus i tre Maaneder⁴⁾, og en anden under

¹⁾ Lucan X, 188—92.

²⁾ Fontium qui celat origines Nilus. Horat. Od. IV, 14, 15. Ὁ γὰρ Νεῖλος γέρεται μὲν ἀπὸ μεσημβρίας ἐπὶ τὴν ἄρκιον, τὰς πηγὰς ἔχων ἐκ τόπων ἀοράτων, οὗ κείνται ἐπὶ τῆς ἐσχάτης Αἰθιοπίας κατὰ τὴν ἐρημον, ἀπροσίτου τῆς χώρας οὕσης διὰ τὴν τοῦ καύματος ὑπερβολήν. Diod. Sic. I, 32. Nilus incertus ortus fontibus, hedder det ligeledes hos Plin Hist. natur. V, 9, og han viser ogsaa selv denne Uvished ved ikke engang at forsmaae at anføre en Fabel om, at den skjulte Strøms hemmelige Kilder skulde findes i en Mosesø i Nordafrika, ikke langt fra Kysten af det atlantiske Hav.

³⁾ Suetonius Paulinus, quem consulem vidimus, primus Romanorum ducum transgressus quoque Atlantem aliquot millium spatium. Plin., Hist. nat. V, 1.

⁴⁾ Σεπτίμιον μὲν Φλάκκον, τὸν ἐκ τῆς Αἰθύης στρατευσάμενον, ἀμικέσθαι πρὸς τοὺς Αἰθίοπας ἀπὸ τῶν Γαραμάντων μῆσὶ τρισίν ὁδεύοντα πρὸς μεσημβρίαν. Marin. Tyr. ap. Ptolem. Geogr. I, 8.

Julius Maternus, til hvilken en nordafrikansk Høvding havde sluttet sig, i fire Maaneder vedblivende marscherede mod Syden¹⁾. Maalet for disse Expeditioner var et af Negre beboet Land, kaldet Agisymba, hvor der fandtes Næsehorn, formodentlig Oasen Asben²⁾. Ved selve Nilen havde et æthiopisk Indfald under Augusts Regjering givet Romerne Anledning til ogsaa at gjøre et Tog opad Flodens Bredder. Da Ælius Gallus paa den afrikanske Kyst af det røde Hav havde bygget den Flaade, hvorpaa han efter Augusts Befaling overførte Romerne til deres berømte Tog i Arabien, havde Æthioperne benyttet sig heraf til et Overfald paa de svage romerske Cohorter, der laae i Garnison i Syene og paa Øen Elephantine, og til et Streiftog i Ægypten, hvorfra de efter at have nedrevet Keiserens Billedstøtter vare vendte tilbage med Bytte og Fanger. For at tugte dem gik Præfecten Publius Petronius ud over Ægyptens Sydgrændse; skjønt den romerske Styrke kun talte ti tusinde Fodfolk og otte hundrede Ryttere, tvang den dog tredive tusinde Æthioper til at opstille sig til Slag og drev snart disse slet bevæbnede og slet ordnede Skarer paa Flugt. Petronius indtog den ene æthiopiske By efter den anden lige indtil Napata ved Foden af det paa den høire Nilbred malerisk liggende Bjerg Barkal, hvor man endnu i de store Ruiners Hieroglypher læser Napatas Navn³⁾. Efter den Udstrækning, som Plinius tillægger Romernes

1) *Ἰούλιον δὲ Μάτερνον, τὸν ἐπὶ Λέπτεως τῆς μεγάλης, ἀπὸ Γαράμης ἅμα τῷ βασιλεῖ τῶν Γαομαμόντων ἐπερχομένῳ τοῖς Αἰθίοψιν ὀδυσάντα πάντα πρὸς μεσημβρίαν μῆσιν τέσσαρων ἀφικέσθαι εἰς τὴν Ἀγίσουμβα χώραν τῶν Αἰθιοπίων, ἔνθα οἱ ὄνυχόρωτες συνέρχονται.* Marin. Tyr. ap. Ptolem. I, 8.

2) Dette antages til Exempel af Vivien de Saint-Martin, *Le Nord de l'Afrique dans l'antiquité grecque et romaine, étude historique et géographique.* Paris 1863. p. 222.

3) *Intravere autem et eo arma Romana divi Augusti temporibus, duce P. Petronio et ipso equestris ordinis præfecto Ægypti. Is oppida expugnavit quæ sola invenimus quo dicemus ordine: Pselcim, Primim, Abuncim, Phthurin, Cambusin, Attevam, Stadasim, ubi Nilus præcipitans se fragore auditum adcolis aufert. Diripuit et Napata. Longissime autem a*

Marsch, maae deres Fortropper endog paa dette Tog være naaet frem lige til det Punkt, hvor den blaa Nil forener sig med den hvide¹⁾. Paa den samme Tid tiltog Seiladsen paa det røde Hav efter en Maalestok, der ikke havde været kjendt i Ptolemæernes Dage. Om den ovennævnte Ælius Gallus, hans fortrolige Ven, skriver Strabo: «Da Gallus var Statholder i Ægypten, og da jeg i Selskab med ham reiste lige til Syene og de æthiopiske Grændser, erfarede jeg ved denne Leilighed, at der vel nu fra Myoshormos seile 120 Skibe til Indien, medens forhen under de ptolemæiske Konger overhoved kun faa vovede at seile derhen og at indføre de indiske Varer²⁾». En ægyptisk Kjøbmand, Græker af Fødsel, der ikke blot havde deeltaget i disse Reiser til Indien, men som ogsaa havde gjæstet de æthiopiske Kyster ved det sydlige Ocean, har ved Aaret 80 af vor Tidsregning efter egne Erfaringer og Andres Opgivelser villet give en Veiledning for Andre, som Handelsinteresser førte til de samme Farvande, og denne hans Beretning viser slaaende, i hvor høi en Grad Kundskaben til Afrikas Østkyst nu tiltager³⁾. I Ptolemæernes Dage havde Cap Guardafui eller «Sydhornet» betegnet det yderste bekendte Punkt; nu var, udgaaende fra dette Punkt, der herefter nævnes som «Kryderiernes Forbjerg»⁴⁾, Afrikas Østkyst yderligere bleven beseilet saa langt, som man i fire og tyve Dage kunde komme, lige indtil Øen Menuthias,

Syene progressus est DCCCCLXX mill. passuum. Plin., Hist. nat. VI, 29. Lepsius, Briefe aus Ägypten, Äthiopien und der Halbinsel des Sinai. Berlin 1852. S. 240.

¹⁾ Strabo (XVII, 1) lader derimod Petronius gjøre Holdt i Napata, idet han skal have betragtet Nilbredderne høiere oppe som utilgængelige (*δύσσοδα κρήνας τὰ προσωτέρω*), og da den frygtelig øde Klippebred, Batn al Hadjar, virkelig begynder fra dette Sted, gives hans Beretning Fortrinnet af Ritter, Die Erdkunde im Verhältniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen. 2te Ausgabe. Berlin 1825. I, 591.

²⁾ Strab. II, 5.

³⁾ Om dens Affattelsestid vil der nu ikke længer kunne tvivles efter C. Müllers Undersøgelse i hans Udgave af Geographi Græci minores. I. Prolegomena. p. XCVI—XCVII.

⁴⁾ *Ἀρωμάτων ἀρωγήριον*. Anonymi Periplus maris Erythraei c. 12 ap. Müller, Geographi Græci minores I, p. 266. *Ἀρώματα ἄρον*. Ptol. Geogr. IV, 7.

der angives lavtliggende og skovbevokset (*ταπεινή καὶ κατάδενδρος*), med rindende Strømme og omflagret af Fugleskarer, at have tre hundrede Stadiers Afstand fra Kysten, og der da vistnok svarer til den under henved 6½ Graders sydlig Brede liggende Ø Zanguebar.²⁾ Fra denne kom man ved endnu to Dages Sêilads til en Havn paa Fastlandskysten, kaldet Rhapta, hvor man kunde handle med de Indfødte, der her havde Overflødighed paa Elfênbeen og Skildpadder. Dette Punkt var nu det sidste, hvortil man var kommen. Flere Træk vise, i hvor høi en Grad hiin ægyptiske Kjøbmand allerede har været kjendt med Forholdene paa denne Afrikas Østkyst. Dette gjælder saaledes, for saa vidt det siges, at Kystbeboerne her vare atletisk byggede (*μέγιστοι δὲ σώμασι*), at man paa Menuthias paa en egen Maade fangede Skildpadder, nemlig ikke med Garn, men med Kurve, flettede af Vidier (*γυργάθραις*), som man hidsede ned foran Hulerne paa Strandbredden, og at Beboerne havde Fiskerbaade, der vare «sammensyede»; thi naar der tilføies, at Handelspladsen Rhapta havde faaet sit Navn af disse ommeldte sammensyede Skibe (*ἀπὸ τῶν προσειρημένων ξαπιῶν πλοιαρίων*), da kan den sidstanførte Etymologi være sand eller usand, men ogsaa hiint faktiske Forhold, hvorpaa den er bygget, er i ethvert Fald nøiagtig blevet gjengivet; ogsaa de nyere Søfarende studsede her over de selv samme Fartøier, der endnu bruges baade paa Afrikas og Forindiens østlige Kyst.³⁾ Endnu mere overraskes man dog ved i det første Aarhundrede af vor Tidsregning at træffe paa denne geographiske Oplysning: «Oceanet, der efter disse Egne ikke er undersøgt, bøier sig nu

1) Anonymi Periplus maris Erythræi c. 15, ap. Müller, Geographi Græci minores. I, 270.

2) Da Zanguebars Afstand fra Kysten beløber sig til to hundrede Stadier, Nabøen Pemas derimod til tre hundrede, kunde Beskrivelsen for saa vidt passe bedre paa denne, men paa den sidstnævnte mindre Ø findes ikke Flodløb (*ποταμοί*), som paa den anden større. Om man iøvrig dog vilde foretrække Pemba, gjør væsenlig Intet til Sagen.

3) Man læser saaledes hos Beaulieu, der befandt sig i disse Farvande i Aaret 1620: «Les navires arabes qu'ils appellent *pangayes* sont bastis

mod Vesten; følgende med Æthiopiens, Libyens og Afrikas tilbageviggende Kyster strækker det sig mod Syden, indtil det forer sig med det vestlige Ocean.»¹⁾ Som den for os mærkeligste Omstændighed tør det vel dog betegnes, at Kyststrækningen ved Rhapta og Menuthias dengang var underkastet en Fyrste i det lykkelige Aarabien, og at dette Herredømme siges allerede at hidrøre fra gammel Tid, saa at Araberne, der bestyrede Landet for Fyrsten, baade kjendte Egnen vel og forstode Indbyggernes Sprog. Det behøver neppe at kaldes i Erindring, at Portugiserne i Slutningen af det femtende Aarhundrede traf de samme Araber som Herrer i alle Handelspladserne paa Afrikas Østkyst, og at det endnu i vore Dage, efterat det portugisiske Herredømme igjen forsvandt, er en arabisk Fyrste, Imanen af Maskat, der behersker Zanguebar og den tilgrændsende Kyst. Dersom man kun kjendte dette gamle Vidnesbyrd alene om Arabernes Ophold i de nævnte Egne og om den Berøring, som Negerfolkene der havde med dem, maatte man allerede i Almindelighed slutte, at den bedste Kundskab, der under den romerske Keisertid tilveiebragtes angaaende Nilens Oprindelse, maa være udgaaet ikke fra Norden, hvor vidt man endog ogsaa fra denne Retning var kommen frem, men fra Afrikas Østkyst.

d'une estrange façon, les planches n'estans clouées ne calfadées comme celles de nos navires, mais *cousues* les unes aux autres avec du fil fait d'escorce de cocos, goudronnées ou poissées par dessus la cousture; aussi font ils beacoup d'eau, et il-y-a continuellement cinq à six personnes à vuidier l'eau.» Mémoire du voyage aux Indes orientales du Général Beaulieu, dressé par lui-mesmes, i Relation de divers voyages curieux, qui n'ont point esté publiées, par M. Melchisedec Thevenot. Paris. 1696. fol. T. I, P. 2, p. 27. Captain Th. Boteler (Narrative of a voyage of discovery to Africa and Arabia. London. 1835. I, 376), traf i Aaret 1821 de samme Fartøier i det gamle Rhaptas Farvande mellem Pemba og Zanguebar.

¹⁾ Ο γὰρ μετὰ τούτους τοὺς τόπους ὠκεανὸς ἀνερεύνητος ὧν εἰς τὴν δύσιν ἀνακάμπει καὶ τοῖς ἀπεστραμμένοις μέρεσι τῆς Αἰθιοπίας καὶ Λιβύης καὶ Ἀφρικῆς κατὰ τὸν νότον παρεκτείνων εἰς τὴν ἐσπέριαν συμμίσει θάλασσαν. Anonymi Periplus Maris Erythræi c. 18 ap. Müller, I, 272.

II.

Saaledes har det, som bekjendt, ogsaa været Tilfældet i Nutiden. Der ligger et langt Interregnum mellem den romerske Keisertid og den nyere Tidsalder, hvori Europæernes Opdagelsesreiser til Nilens fjerne Løb atter begynde, men idet disse tiltrædes, udgaae ogsaa de i Førstningen uafbrudt fra Middelhavet. Dette gjælder saaledes om en Reise, der ikke bør forbigaaes paa dette Sted, fordi den var bleven fremkaldt af Kong Christian den Sjette, og fordi dens Beskrivelse er bleven udgivet ved det danske Videnskabernes Selskab¹⁾, nemlig om den Reise paa Nilen, der i Aarene 1737 og 1738 udførtes af den danske Søofficer, Frederik Norden. Af de 159 Kobbertavler, der ledsage hans Reisebeskrivelse, et af de største Pragtværker, der nogensinde udkom i Danmark, give 29 Blade et udmærket Kort over Nilen, men Norden var dog ikke kommen høiere op ad Floden end til Derri i Nubien²⁾. Af de Opdagelsesreiser, der i det forrige Aarhundrede ere blevene foretagne i den samme Retning, skal iøvrigt her kun endnu een fremhæves, fordi det en Tid lang blev paastaaet, at ved den var hele det gamle Spørgsmaal allerede blevet løst. Herved sigtes til den Reise, der i Aarene 1768—1773 blev foretaget i Abyssinien af Skotlænderen James Bruce i den udtrykkelig udtalte Hensigt at udforske Nilens Hovedkilder. Han troede at have fundet dem, da han den 5te November 1770 stod paa en græsrig Alpehøi i Agovernes

¹⁾ Molbech, Det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Historie. Kbhvn. 1843. S. 48—57.

²⁾ Norden, Voyage d'Égypte et de Nubie. Copenhague. 1755. fol. 227, 228. Det er mærkeligt, at Norden reiste op ad Nilen paa den samme Tid, da Richard Pococke der gjorde sin bekjendte Opdagelsesreise (skildret i hans Description of the East and some other countries. London. 1743—45. Vol. I—III. fol.), uden at de dog kom til at træffe sammen. Norden melder i sin Dagbog (II, 260), under den 30te Januar 1730, om sit Ophold ved Dureg, hvorhen hans Fartøi var kommet med brukket Ror: «Tandis que nous y étions, il passa une petite barque, dans laquelle il y avoit trois Francs», og man kan ikke tvivle om, at Pococke har været een af disse.

Land, og her saa en Strøm fra tre vandrige Kilder, kun eet Steenkast fjernede fra hverandre, i mange Krumninger flyde til Tzanasøen. «Man kan», skriver han i Beretningen om sin Reise, «lettere forestille sig, end beskrive, hvad der foregik i min Sjæl i dette Øieblik, da jeg stod paa en Plet, der i tre tusinde Aar har ladet Gamles og Nyeres Geni, Flid og Undersøgelse blive til Skamme. Skjøndt kun en simpel Privatmand triumferede jeg her i min egen Tanke over Konger og deres Hære». ¹⁾ Kaster man imidlertid et Blik paa Kaartet, som Bruce har givet over sine Nilkilder, erkjender man strax, at han ikke saa Andet end Kilderne til den saakaldte blaa Nil, der i Sammenligning med den hvide eller egentlige Nil kun er at betragte som en mindre betydelig Biflod, der allerede var Oldtiden bekendt under Navnet Astapus, og hvis Gjenopdagelse var forholdsviis lettere, fordi Abyssiniens Bjergland har et mere tempereret Klima, og fordi der her siden det fjerde Aarhundrede i det Mindste af Navn har bestaaet et kristent Rige. Den store, hvide Nil, der omboet af Barbarer flyder i hedere Egne, ignoreredes saaledes af Bruce, at han paa sit Kort kun gjør den til et kummerligt Tillæg til den blaa Nil og sætter begges Kilder under 10 Gr. n. B., hvad der for den egentlige Nil er over 200 Mile for nordlig.

I det nittende Aarhundrede bare ingen af de fra Norden udgaaende Opdagelsesreiser større Frugter end dem, som Mehemet Ali Pascha fremkaldte. Han havde allerede ved Aaret 1824, der, hvor den hvide og den blaa Flod forene sig, under 15 Gr. 40 Min. n. B. grundet Khartum, for herfra lettere at kunne holde de mellem Floderne boende Stammer i Ave. Smigret af sine europæiske Omgivelser med den Opsigt, som han vilde vække i Paris og i London, dersom det kunde lykkes ham at løse den Opgave, hvorpaa saa mange af hans Forgjængere i Ægypten vare strandede, gjorde han i længere Tid med Iver Opdagelsesforsøg fra Khartum mod Syden. Me-

¹⁾ Bruce, Travels to discover the source of the Nile, in the years 1768, 1769, 1770, 1771, 1772 and 1773. Edingburgh. 1790. 4°. III, 597.

dens han selv gik op ad den blaa Flod lige til Fazokl, udsendte han mellem Aarene 1839 og 1842 tre Expeditioner langs med den hvide Flod, der tidligere havde været ringeagtet, men som fra denne Tid lidt efter lidt blev en befærdet Vei. Mehemed Alis tyrkisk-arabiske Officerer naaede, ledsagede af enkelte videnskabelig dannede Europæer, frem til Gondokoro, der ligger i Barrieres Land under 4 Gr. 54 Min. n. B. Paa dette Sted gjentog sig nu et Skuespil, ligt det, som Oldtiden saa ofte havde seet paa Romernes Grændse mod Germanerne; Gondokoro blev snart en Markedsplads for Handlen med Slaver og Elephanter, og som de første Pionerer for den europæiske Kultur vovede ogsaa nogle kristne Kjøbmænd og katholske Missionærer sig hertil fra Khartum. Priisværdige Forsøg gjordes, især efter Opfordringer af det franske geographiske Selskab, paa ogsaa at undersøge Strækningerne Syd for Gondokoro, men her bleve Forsøgene lidet heldige. Det ugunstige Udfald af alle de fra Gondokoro yderligere udgaaende Tog maa især tilskrives Stedets store Afstand fra Khartum, hvorfra man maatte hente alle Fornødenheder, da der i Gondokoro hverken var at faae Lastdragere eller Lastdyr, og da det, for i Sikkerhed at komme frem, dog var nødvendigt at reise i talrigt Følge.

Dengang gav en stor, men tilfældig Opdagelse Undersøgesreiserne deres nye Udgangspunkt. I Rabbai-M'pia ved Mombas, der under 4 Gr. s. B. ligger paa Zanguebarkysten, var i Aaret 1844 bleven grundet en anglicansk Missionsanstalt, hvis Forstander, Englænderen Dr. L. Krapf og dennes Medhjælper, Schweizeren I. Rebmann, gjorde apostoliske Reiser til de omboende Stammer i det Indre. Det var paa en af disse, at Rebmann den 11te Mai 1848, medens Europa var fuld af Oprør og Forvirring, under 3½ s. B. opdagede det høie, sneedækte Kilimandjaro, hvorpaa en anden under 1 Gr. s. B. liggende Bjergkolos, Sneebjerget Kenia, den 3die December 1849 blev opdaget af Krapf. Den Modtagelse, som Opdagelsen af disse Bjerge i Førstningen mødte i Europa, er et af de mærkeligste

Vidnesbyrd om den Magt, som Vane og Fordom endog paa Videnskabens Omraade formaaer at udøve. Allerede i Herodots Dage havde en og anden skarpsindig Græker, der filosoferede over Naturforholdene, som en Gisning opstillet Muligheden af Snees Forekomst i det yderste Æthiopien, men, bemærkede Herodot, «heller ikke det er der Mening i, at Nilen, der kommer fra Libyen og løber midt igjennem Æthiopien ud i Ægypten, skal have sin Oprindelse fra smeltet Snee, efterdi den kommer fra de meget varme og løber ind i de koldere Egne»; Herodot henviste i denne Henseende som det første og bedste Beviis til «de hede Vinde, der komme fra disse Egne», ligeledes til, at her «Menneskene ere sorte af Hede», og ogsaa til den Betragtning, «at hverken Gletter eller Svaler drage bort derfra hele Aaret igjennem»¹⁾. Paa den selv samme Maade fandtes der i det nittende Aarhundrede europæiske Videnskabsmænd, for hvem dog Naturforholdene i Amerika, dets Sneefjelde lige under Linien, ikke kunde eller burde være nogen Hemmelighed, som nu under Traditionens Magt længe benægtede Muligheden af de afrikanske Missionærers Opdagelse af Bjergene med de sneebelagte Tinder. Nogle paastode, at den hele Angivelse var et reent Opspind, Andre antog, at det var Qvarz eller Dolomit, som havde givet Bjergene det hvide Skjær. Det hjalp i Førstningen ikke, at Rebmann mindede om, at han som født Sveitzer vel maatte have en Forestilling om, hvorledes et Sneebjerg saa ud; den fuldstændigste Opreisning fik Missionærernes Beretninger først, da den i Afrika nylig omkomne Baron v. d. Decken og Geologen Thornton senere selv besteget Bjergene til en Høide af 8,000 Fod, anerkjendte dets vulkanske Natur, saae flere Lavinier fra dens Top nedstyrte i Dybet, bestemte Sneegrænsen til 17,000 Fod, og herfra mod Nord og Nordvest skuede andre sneedækte Bjerg høider, der syntes at tilhøre et sandt Alpeland-

¹⁾ Herodot. II, 22.

skab. Dog havde allerede tidligere en fordomsfriere Betragtning i Missionærernes Beretninger seet Fingerpeeg om en anden og lettere Vei til Nilens fjerne Løb, og, medens Adgangen hertil forhen kun var søgt banet fra Norden, foretoges nu med det samme Maal for Øie de to berømte Opdagelsesreiser fra Afrikas Østkyst, begge fremkaldte af det kongelige geographiske Selskab i London.

Reisen fra Zanguebarkysten i Aarene 1857—58 blev ledet af Richard Francis Burton, som dristig Reisende tidligere især bekendt ved den Maade, hvorpaa han, efter Hornemanns og Roentgens Reisemaade, forklædt som en afghanisk Pillegrim, i Aaret 1853 havde vidst at gjæste de to hellige Steder, Mekka og Medina. Frugten af denne Reise blev vel især Burtons Opdagelse af den store Sø Tanganyika, der har Bjerge om sin Nordspidse og siges at modtage sine Vande nordfra, men medens Burton paa Tilbagereisen til Zanguebar laa syg i Kaze, Hovedbyen i Negerstaten Unyamuezi, havde dog hans Medhjælper, John Hanning Speke, allerede benyttet Tiden til tillige at naae frem til et enkelt under 2½ Gr. s. B. liggende Punkt af en anden norligere Sø. Det var den 30te Juli 1858, at Speke opdagede denne Sø, der af de Indfødte blev kaldet Ukereve eller Nyanza, men som Speke, der allerede dengang antog, at Nilen fra den havde sit Udløb, efter sin Dronning gav Navnet Victoria. Af disse Navne har senere Nyanza især holdt sig, skjønt det aabenbart er en Fællesbenævnelse for Vand i Almindelighed; Speke bemærker selv i Beskrivelsen af den anden Reise, som han senere foretog til denne Sø, at ogsaa en Dam, hvori Kongen af Uganda badede sig med sit Harem, blev kaldet Nyanza, og at ligeledes Nilfloden i dens Løb forbi Mruli, Kongen af Unyoros Opholdssted, af de Indfødte blev betegnet med det samme Navn. Efter «Afrikanernes» Hjemkomst i Aaret 1858 udhvilte Burton sig, det vil sige, han udhvilte sig saaledes, som en saadan engelsk Reisende pleier at udhvile sig, idet han nu, paa en mindre farefuld Strækning af Jorden, gjen-

nemreiste Nordamerika fra det ene Ocean til det andet, for navnlig at undersøge og beskrive Mormonstaten; senere har han, inden han tiltraadte det af ham nu beklædte britiske Konsulat i Brasilien, viist sig som en skeptisk, lidet velvillig Kritiker af sin tidligere Ledsagers senere Opdagelser, om maaskee af nogen Avind over dennes Laurbær, som man har meent, skal her være usagt. Den anden ligeledes fra Zanguebar udgaaende Reise, der blev ledet af Speke, fandt Sted i Aarene 1860—63. Skjøndt man endnu ikke kjender Nyanzasøens Omfang tilfulde, navnlig ikke i sydøstlig Retning, kunde man dog efter de Oplysninger, som Speke og hans trofaste Ledsager, James Augustus Grant, paa denne Reise havde tilveiebragt, allerede levendegjøre Billedet af Søen ved et Kaart, hvorefter Søens Udstrækning ikke bliver mindre, end hele den Deel af Sveits, der strækker sig fra Genfer-Søen til Lago di Garda og fra Bodensøen til Lago Maggiore. Af de til den skønne Sø flydende Strømme havde Grant fundet Kitangule saa betydelig, at «den mindede ham om Hugly, ti engelske Mile fra Calcutta»; og den 28—31. Juli 1862 havde Speke personlig kunnet gjøre den Opdagelse, der havde været Reisens egentlige Formaal: «jeg saa», hedder det i hans Dagbog, «den gamle Fader Nil utvivlsomt udgaae fra Victoria Nyanza». Paa en Tid, da Mange troede dem omkomne, dukkede Speke og hans Ledsager op i Gondokoro den 15de Februar 1863. Det øvre Flodløb havde de dengang først forladt en betydelig Strækning nedenfor Mruli, hvor det havde udvidet sig til en bred Strøm med svømmende Øer — løsrevne Stykker af de med Papyrusrør bevoxede Bredder. Tænker man sig derover en mørk Uveirshimmel, Nilen bedækket med Skumbølger og alle hine Øer i Bevægelse og stødende paa hverandre, har man et Billede af den vilde og storartede Skikkelse, hvori den hvide Nil her til Afskeed viste sig for sine fremmede Gjæster. Den triumferende Modtagelse, som dengang blev Nilsøens Opdager til Deel i England, den Interesse, som hans Reisebeskrivelse vakte, og det Vaadeskud paa en Jagt, der, midt under Glæden over

Opdagelsen, fremkaldte Spekes Død i Bath, den 21de September 1864, den samme Dag, hvor han skulde holdt et Foredrag over sin Reise, vil endnu være i almindelig Erindring; for Øieblikket er en Nationalsubscription i Gang i England, for i London at opreise en Granitobelisk til hans Minde, svarende til den, der til Minde om Lieutenant Bellot allerede staaer i Greenwich.

Blandt dem, der i Aaret 1863 var komne i Bevægelse ved Ængstelsen for Spekes og Grants Skjæbne, var ogsaa en anden prøvet Reisende, Samuel White Baker. Med tre Fartøier og en paa egen Bekostning fuldstændig udrustet Expedition, der medbragte 39 Heste, Kameler og Æsler var han fjorten Dage, inden Speke og Grant naaede til Gondokoro, ankommen hertil nordfra, for at hjælpe sine Landsmænd, «dersom disse maaskee skulde sidde i Klemme et eller andet Sted under Æquator.» Med Glæden over her at træffe dem frelste, blandede sig dog dengang hos Baker Skuffelsen af et Haab om med dem at kunne have deelt Æren for de gjorte Opdagelser. Speke trøstede ham imidlertid i denne Henseende. Han meddeelte ham, hvad de Indfødte havde fortalt om, at der ogsaa Vesten for Nyanza skulde findes en anden stor Indsø, Luta Nzige, og da Speke og Grant toge Afskeed med Gondokoro for at vende tilbage til England, efterlode de Baker, som Speke havde overgivet et af ham udarbejdet Kaart, fast besluttet paa ogsaa at undersøge hiin anden Indsø. Efter mangfoldige Vanskeligheder og Hindringer, især paa Grund af det medtagne Mandskabs Upaalidelighed, naaede Baker Lønnen for sine Anstrængelser i Centralafrika, da han den 16de Marts 1864 saa den anden Nilsø Luta Nzige eller, som de Indfødte ifølge ham sige, Mvuta Nzige, ligge for sig. Ogsaa om denne Søes Udstrækning har det allerede kunnet siges, at «den er saa lang som Skotland, uden Hensyn til, hvad der endnu maatte findes at være dens sydlige, ukjendte Grændse». I Modsætning til Nyanzasøen og de fleste andre afrikanske Søer er Luta Nzige omgivet af høie Bredder,

dannede af Granitfjelde, og Bakers Skildring af hans store Opdagelse er derved kommen til at minde om Skildringen i Xenophons Anabasis af de græske Krigeres Glæde, da de, efter Tilbage-toget gennem Lilleasien, fra Bjergene ved Pontus Euxinus, under Jubelraaben «Thalatta, Thalatta», saae det saa længe søgte Hav udbrede sig for dem. Baker skriver: «I tre Dage havde jeg øinet en høi Bjergkrække, tilsyneladende omtrent 80 (engelske) Mile borte, og jeg havde frygtet for, at disse Bjerge laae imellem mig og Søen; til min store Glæde hørte jeg nu, at de dannede dens modsatte eller vestlige Strandbred. Pludselig, idet jeg kom op paa en Høide, laa Nilens store Vandbeholder for mig. Langt neden for, vel 1500 Fod under en brat Granitskrænt, laa min Belønning, den saa udholdende søgte — en grændseløs Søhorizont i Syd og Sydvest, medens imod Vesten en Stribe af blaa Bjerge, omtrent 7000 Fod over Vandfladen, omgav denne herlige Udstrækning af Vande. Svag og udmattet af Sygdom, Anstrængelse og mere end tolv Maaneders forventningsfulde og ængstelige Spænding, stavrede jeg ned af den steile, i Zigzag gaaende Sti, og efter omtrent to Timers Forløb naaede jeg Stranden. Bølgerne rullede over en Bund af Sand, og da jeg drak af Vandet og badede mit Ansigt i den kjærkomne Sø, skete det med en Følelse af dyb Taknemlighed for det lykkelige Udfald af mit Faretagende.»

Ligesom Speke havde givet Nyanzasøen Navnet Victoria, har Baker, til Ære for den engelske Dronnings afdøde Ægtefælle, villet give Søen Luta Nzige Navnet Albert. Efter at være bleven Øienvidne til, at en nordlig flydende Strøm ogsaa afsættes fra den øverste Deel af denne Sø, naaede Baker den 23de Marts 1865 tilbage til Gondokore og kom i October forrige Aar, efter sit langvarige Ophold i Afrika, hjem til England. Den 13de November 1865 gav han i det geografiske Selskab i London en foreløbig Meddelelse om sin Opdagelse, hvorunder han især beklagede, at Døden nu havde berøvet ham den Glæde at kunne gjensee Speke. En engelsk Anmelder har vel meent, at «den

venlige Maade, hvorpaa Baker vægrer sig ved at berøve Speke hans Laurbær, kan ikke for Mange skjule, at efter hans egen Overbeviisning findes der i Virkeligheden ingen Forbindelse mellem de to Søer», men i Bakers her benyttede Meddelelse gives ingen Antydning heraf. Speke og Grant havde, da de, for at naae til Gondokore, forlode det øvre Flodløb i dets nordlige Retning, været af den Formening, at dette maaskee senere vendte sig mod Vesten, til den af de Indfødte omtalte, endnu ubekjendte Indsø; Baker har, ved at gaae op ad Flodløbet, godtgjort, at dette virkelig er Tilfældet. Om Speke og Grant udtalte han derfor udtrykkelig, at «disse store Undersøgere tilkommer Æren for at have opdaget Nilens Oprindelse». Kun paa det Kaart, hvormed Baker ledsagede sin Beretning, finder jeg en Afvigelse; efter Spekes og Grants Angivelser, hvortil der ogsaa er blevet taget Hensyn paa det, efter Greenwicks Meredian tegnede, første af de her medfølgende Kaart, lader Nyanza sine Vande udgaae Nord paa gjennem deltadannende Grene, Kari, Luajerri og Mverango, men Dele af Karis og Luajerris Løb ere paa Bakers Kaart, hvor han har antaget dem for mere usikre, kun blevne let punkterede, og Mverangos Løb er reent blevet udeladt.¹⁾ Bakers Meddelelse blev trykt i det den 14de Decbr. 1865 udkomne Hefte af det geografiske Selskabs Beretninger, som først den 8de Mai har naaet til det danske Videnskabernes Selskab; men Udtog af denne Meddelelse har tidligere været at læse i «The Times», «L'année géographique», «Nouvelles Annales des Voyages», «Le Tour du Monde», Petermanns «Mittheilungen», «Das Ausland», «Fædrelandet» eller i andre Blade

¹⁾ Travels in Eastern Africa. Ry Dr. L. Krapf, Missionary to the Churchs Missionary Society. London. 1858. The Lake Regions of Central Africa. By Richard Francis Burton. London. 1860. Vol I—II. Journal of the discovery of the source of the Nile. By John Hanning Speke. London. 1863. A walk across Africa or domestic manners from my Nile Journal. By James Augustus Grant. Edingburgh and London. 1864. Account of the discovery of the second great lake of the Nile, Albert Nyanza. By Samuel White Baker. Proceedings of the Royal geographical Society. Vol. X. Nr. 1. December 14th 1865.

og Tidsskrifter. Jeg har imidlertid, om endog ikke uden nogen Utaalmodighed, troet at burde oppebie Opdagerens egen Skildring af Søen, inden jeg dertil knyttede mine Bemærkninger.

III.

Naar en ældre Udviklings Række enten heelt er blevet afbrudt eller kun er fremtraadt ved enkelte, isolerede Yttringer, er i Opdagelsernes Historie Intet almindeligere end at man, under Glæden over den nye Udvikings Frugter, ei har Øie for de Resultater, hvortil man under den ældre Udvikling dog havde vidst at naae. Da den pyrenæiske Halvøes dristige Sømænd paa deres Tog i det fjortende og femtende Aarhundrede kom til Canarieerne, Acorerne og Guinea, havde man ikke Øie for, at Canarieerne, hvorom Oldtidens Kundskab var bleven forplantet til Middelalderen,¹⁾ ligesom Guinea allerede tidligere havde været besøgt af Sømænd fra Normandiet,²⁾ eller for, at Acorerne, om hvis ældre Gjæster de paa Øen Corvo i Aaret 1449 fundne carthaginiensiske og cyrenæiske Mønter bære Vidnesbyrd³⁾, nu maaskee ogsaa kun fik deres portugisiske Navn som

¹⁾ Joachim Lelewel, Die Entdeckungen der Karthager und Griechen auf dem atlantischen Ocean. Aus dem Polnischen uebersetzt. Berlin. 1831. S. 120—140. Samtarem, Essai sur l'histoire de la cosmographie et de la cartographie pendant le moyen age. Paris 1849—50. I, 33, 41, 51, 61, 160. Kunstmann, Afrika vor den Entdeckungen der Portugiesen. München. 1853. 4°. S. 16—21.

²⁾ Estancelin, Recherches sur les voyages des navigateurs Normands en Afrique, aux Indes orientales et en Amérique. Paris. 1832. p. 72. Hardy, Les Dieppois en Guinée, en 1364. Rouen. 1865. p. 1—14. Den ved disse Skrifter Normandiets Sømænd tillagte Prioriet har Visconde de Santarem villet tilbagevise i hans Recherches sur la decouverte des pays situés sur la cote occidentale d'Afrique au-delà du cap Bojador. Paris. 1842.

³⁾ Johan Podolyn, Några Anmärkningar om de Gamlas Sjöfart, i anledning af några Carthaginiensiska och Cyrenæiska Mynt, fundne år 1749 på en af de Acoriska öarne, i Det Göteborgska Wetenskabs och Witterhets Samhällets Handlingar. Wetenskabs Afdelingen. Första Stycket. (Göteborg 1778). S. 106—108. De «hebraiske» Indskrifter, der fandtes ved Portugisernes Ankomst, og som «vare saa gamle, at man neppe kunde læse dem», have formodentlig været af carthagisk Oprindelse. De meddeles i Thevets Cosmographie. Paris 1575. fol. p. 1022.

en Arv fra et tilsvarende hos Araberne.¹⁾ Da Portugiserne ved Slutningen af det femtende Aarhundrede gennemførte Tanken om Afrikas Omseiling, havde man lige saa lidet Øie enten for Middelalderens tidligere, tilsvarende Forsøg²⁾, eller for den af Herodots Fortælling bekendte, i tre Aar varende Expedition fra det røde Hav og indtil Hercules's Støtter, hvorpaa allerede i den fjerne Oldtid den ægyptiske Kong Necho havde ladet Afrika omseile af Phoenicierne; de phoeniciske Sømænd, der paa deres Farter i Middelhavet, fra Ægypten og Tyrus til Hercules's Støtter, havde Solen paa deres venstre Haand, det er imod Syden, fik dengang paa deres Vestfart om Afrika Solen paa deres høire Haand og afgave ved denne deres Beretning, som forekom Herodot saa utrolig³⁾, et Beviis for deres Vidnesbyrds Sandhed. Da Copernicus helligede Pave Paul III sit Værk «De revolutionibus orbium coelestium», talte han i Dedicationen, maaske dog mindre af Mangel paa Kundskab, end for at tilsløre sin Dristighed lige over for Tidens dogmatiske Læresystemer,

1) Det portugisiske Ord *Acor*, hvorefter Øerne nu kaldes, betyder en Høg, og Edrisi (Géographie d'Edrisi, traduite de l'Arabe en Français par M. A. Jaubert. Paris. 1836—40. I, 201) nævner i Atlanterhavet «Raka, som er Fuglenes Ø», og hvor man foruden «en Art Fugle, der ligne Ørnene», skal træffe «en Art Frugter, der ligner Figner af den store Slags.» Efter andre arabiske Beskrivelser (Mehren, Udsigt over de ulamitiske Folks geographiske Kundskaber. Kbhvn. 1858. S. 182) maatte «Fugleøen» dog tænkes nordligere. Navnet «de flamske Øer», der endnu bevares i Benævnelsen for Landsbyen Flamengos paa Øen Fayal, betegner ingen Opdagere, men kun den Colonisation af Flamændere, hvorm v. Bruyssel, Histoire du Commerce et de la Marine en Belgique. Bruxelles. 1861—64. II, 147—152.

2) Pertz, La plus ancienne tentative pour arriver à la decouverte de la route aux Indes orientales. Nouvelles Annales des Voyages. 1859. III, 258—272. d'Avezac, L'expédition genevoise des frères Vivaldi à la découverte de la route maritime des Indes orientales au XIIIe siècle. Nouvelles Annales des Voyages. 1859. III, 273—289.

3) Herod. IV, 42. «Sein Unglaube», bemærker Ritter (Geschichte der Erdkunde und der Entdeckungen. Vorlesungen an der Universität zu Berlin. 1861. S. 32), «ist ein entscheidender Beweis für die Fahrt.»

kun om Pythagoræerne som sine Forgjængere; han eller dog hans Samtid oversaae, at allerede den græske Oldtid — for ikke at tale om den indiske — virkelig havde havt tvende Copernikanere i Aristarch fra Samos, der lærte, at man ogsaa kunde forklare Phænomenerne paa Planethimlen saaledes, at Jorden dreier sig om sin Axe og omkredser den ubevægelige Sol, og i Seleucus fra Babylonien, hiin Forgjængers Galilæi, der ikke blot lærte, at Jorden kunde dreie sig om sig selv og kunde omkredse Solen, men at den ogsaa virkelig gjorde det¹⁾. Da Japan i vore Dage atter var blevet aabnet for Europæerne, da det japanesiske Gesandtskab i Aaret 1862 ankom til de store Hoffer i Europa, og da, for at tage Kampen paa Dyppe i Øiesyn, af de andre til Europa samtidig sendte Japanesere, de unge Marineofficerer Enomotto Kamadiro og Akamats Dai Sabroo ogsaa optraadte som Gjæster i Danmark, havde man i Europa næsten reent forglemt, at dette Særsyn dog ikke var saa enestaaende, glemt, at et japanesisk Gesandtskab, der brugte tre Aar for at reise til Europa og næsten lige saa lang Tid til at vende tilbage, i Aaret 1652, efter Kristendommens første Indførelse i Japan, derfra allerede var ankommen til Rom. Og saaledes har der ogsaa, under den første Glæde over de nye Oplysninger om Nilens Oprindelse, stundom viist sig en Tilbøielighed til i denne Henseende at nedsætte Oldtidens Kundskab, medens det dog i Virkeligheden synes at være Tilfældet, at jo mere Opdagelserne skride frem, desto mere tale de for, at Oldtiden allerede kjendte Nilens fjerne Løb, for den romerske Keisertids Kjendskab til de samme store Søer i Afrikas Indre, hvorfra Speke og Baker nu have skuet Strømmenes Udgang mod Norden.

¹⁾ L. Ideler, Ueber das Verhältniss des Copernicus zum Alterthum, i Wolf's og Butmann's Museum der Alterthumswissenschaft. Berlin 1807—1810. II, 391—454. S. Ruge, Der Chaldäer Seleukus. Eine kritische Untersuchung aus der Gesch. der Geographie. Dresden. 1865.

Ved Siden af det almindelige Hensyn til de gunstigere Vilkaar, hvorunder Kundskaben til det indre Afrika overhoved kunde bringes til Veie i den romerske Keisertid, maae herved især tvende Vidnesbyrd tages i Betragtning — det ene fra Keiser Neros Regjeringstid, det andet fra den Tid, da Antoninus Pius var Keiser.

Under et af de mange Krigstog mod de Indfødte, der ere blevne udførte, efter at en Deel af Nordafrika i dette Aarhundrede atter blev underkastet et romansk Folks Herredømme, trængte en fransk Division fra Biscara ind i Dalen Ued-al-Abiod. Den naaede her snart til en frygtelig Defilé, Kanga ved Tighanimias, om hvilken de arabiske Høvdinger, der ledsagede Kolonnen, erklærede, at en Gjennemmarsch paa dette Sted var en Umulighed, hvorimod de angave store Omveie, ad hvilke man kunde omgaae denne Klippesnevring. Den franske General havde imidlertid taget Passet i Øiesyn, og vilde ikke vige; Hakker, Spader og Miner bleve satte i uafbrudt Virksomhed; med fyrgetyve Sapeurer af Ingenieurafdelingen kappedes to Batailloner af det 20de Linieregiment i Iver og Dygtighed, og ved det næste Daggry, Klokken tre om Morgenen, passerede Kolonnen det vanskelige Pas. «Vi troede,» saaledes meldte den franske General, «at vi vare de første, der nogensinde havde passeret dette Sted, men midt i Defiléen opdagede vi en latinsk Inscription, indhugget i Klippevæggen, som fortalte os, at under Keiser Antoninus Pius's Regjering havde den 6te romerske Legion viist sine Ørne for de selv samme Klipper¹⁾.» Saaledes finder den franske Armee, hvor den viser sig i Afrika, allevegne Spor af sin heroiske For-

¹⁾ «Nous croyions bien,» écrit le général, «passer là les premiers, mais au milieu du défilé une inscription latine gravée dans le roc nous apprit que sous le règne d'Antonin-le-Pieux la 6e légion romaine avait montré ses aigles à ces mêmes rochers. J'espère que nous avons au moins traduit l'inscription romaine et gravé notre traduction dans le roc.» Artiklen «Chronique de la Quinzaine» i Revue des deux Mondes. Juillet. 1850. p. 361.

gjænger, den romerske Armee, og saaledes ligne de hinanden deri, at det er fra deres Rækker, at nogle af de Mænd fremgik, der som videnskabelige Opdagere især have trængt sig langt fremad fra Norden. Det er franske Officerer, der have udført Undersøgelsesreiserne til de sydlige Dele af Algier, til Gourara og saa mange andre ubekjendte Egne i Nordafrika, og det var romerske Officerer, som Keiser Nero sendte ind i Æthiopien paa en Opdagelsesreise, der fortrinsviis er bleven navnkundig. Medens Nero lod en romersk Ridder bereise Kyststrækningerne af Germanien, hvorfra Romerne fik Ravet ¹⁾, vilde han, at et Par af den romerske Hærs Centurioner i Afrika skulde udforske Nilens Kilder. Seneca, hvis geographiske Interesse lagde sig for Dagen i en nu tabt Beskrivelse af Indien, og der var kommen i Berøring med disse Officerer efter deres Tilbagekomst fra den store Reise, skriver saaledes: «Jeg har selv talt med de to Centurioner, hvilke Keiser Nero, flammende som for alle andre Dyder, saaledes især for Sandheden, havde udsendt til at opspore Nilens Kilder, og har hørt dem fortælle, hvorledes de udførte deres store Reise ved Hjælp af den Understøttelse, der var bleven dem til Deel af Kongen i Æthiopien og af de Anbefalinger fra ham til de nærmeste Konger, hvormed de vare trængte frem til de fjernere Egne». «Til sidst,» saaledes yttrede de, «kom vi til uhyre Kjær (ad immensas paludes), om hvilke hverken Beboerne vidste eller Nogen formaaer at erfare, hvor de ophøre, i den Grad er Vandet bedækket med Planter, og Vandet hverken skikket til at gjennemvades til Fods, eller i disse dyndfulde og begroede Kjær istand til at bære noget andet Fartøi end et, der er saa lidet, at det kun kan rumme et eneste Menneske.» «Der,» tilføiede

¹⁾ Sexcentis M. pass. fere a Carnunto Pannoniæ abesse littus id Germaniæ, ex quo invehitur (succinum), percognitum nuper, vivitque eques Romanus ad id comparandum missus ab Juliano curante gladiatorium munus Neronis principis, qui et commercia ea et litora peragravit. Plin. Hist. nat. XXXVII, 3.

de, «have vi ogsaa seet to Klipper, hvorfra Floden fremstrømmede med overordentlig Voldsomhed.»¹⁾

Det anførte Sted om den af Nero fremkaldte Opdagelsesreise hører ved den smigrende Maade, hvorpaa Seneca her endnu omtaler sin keiserlige Lærling, til et af dem, som en engelsk Forfatter nyligen kunde paaberaabe sig i et Forsøg paa ogsaa at rehabilitere denne Keiser imod den taciteiske Historieskrivning²⁾. Det fremdrages nu i Anledning af de nye Opdagelser om Nilen, men det har allerede i Fortiden været Gjenstand for Opmærksomhed, siden Christopher Columbus i det navnkundige Brev, som han i Aaret 1498 fra Haiti skrev til Spaniens Monarker, ved Siden af Salomons Expedition til «Ophir» og Alexander den Stores «for at undersøge Regjeringen paa Øen Taprobane», ogsaa fremstillede denne Neros Opdagelsesiver som et lysende Exempel, der i det af ham fundne Amerika burde efterlignes af Ferdinand den Katholske og Isabella³⁾. Det sees imidlertid ikke,

¹⁾ Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, ut aliarum virtutum, ita veritatis imprimis amantissimus, ad investigandum caput Nili miserat, audiivi narrantes longum illos iter peregisse, quum a rege Æthiopiæ instructi auxilio commendatique proximis regibus penetrassent ad ulteriora. «Equidem,» aiebant, «pervenimus ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ noverant, nec sperare quisquam potest, ita implicatæ aquis herbæ sunt, et aquæ nec pediti eluctabiles nec navigio, quod nisi parvum et unius capax limosa et obsita palus non ferat.» «Ibi,» inquit, «vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat.» Seneca, Natur. Quæst. VI, 8.

²⁾ Was Nero a Monster? The Cornhill Magazine. July 1863. p. 113—128. Dette Forsøg er et Sidestykke til den Afhandling til Forsvar for Tiberius, hvorved den nuværende franske Underviisningsminister som Professor i Historie fremkaldte Misstemning blandt sine Collegaer ved la Sorbonne (De Tiberio imperatore disseruit Victor Duruy. Paris 1855), og til det tilsvarende tyske Forsvarsskrift for den samme Keiser (Tiberius. Von Adolph Stahr. Berlin 1863). En Prøvelse af hele denne Reaction imod den taciteiske Historieskrivning er, med Hensyn til det sidstnævnte Skrift, blevet givet i en Undersøgelse af E. Pasch: Zur Kritik der Geschichte des Keiser Tiberius. Altenburg. 1866.

³⁾ Y Nero Cesar à ver las fuentes del Nilo, y la razon perque crecian en el verano, cuando los aguas son pocas. Navarette, Collección de los viages y descubrimientos, que hicieron por mar los Españoles desde fine del siglo XV. Madrid. 1825. I, 244.

om Nero kun har ladet sine Officerer reise med nogle faa, personlige Tjenere, saaledes som de engelske Officerer, Major Denham og Captain Clapperton trængte frem til Tsadsøen, eller om de have været ledsagede af et større Følge, saaledes som Captainerne Speke og Grant vare det, da de i Aaret 1860 tiltraadte deres Tog til Nilsøerne i Spidsen for en væbnet Skare af henvendte hundrede Mænd, deels Negere fra Zanguebarkysten, og deels Hottentotter fra Cap. I denne som i saa mange andre Henseender maae vi beklage Savnet af den officielle Indberetning om de tvende Centurioners Opdagelsesreise, men efter den Maade, hvorpaa Plinius et Sted berører den samme Opdagelsesreise, som udført af «en Tribun med et Følge af prætorianske Soldater» ¹⁾, synes det dog rimeligt, at man allerede i Neros Tid har havt Øie for den i vore Dage anerkjendte Nødvendighed, at Euro-

¹⁾ Certe solitudines nuper renuntiavere principi Neroni missi ab eo milites prætoriani cum tribuno ad explorandum. Plin. Hist. natural. IV, 29. I det samme Kapitel nævner Plinius senere atter disse Reisende som «Neros Opdagelsesreisende» (Neronis exploratores), og det var vistnok ogsaa især efter, hvad disse Reisende selv havde seet eller hørt, at Plinius i det følgende Kapitel kunde bemærke, at man ved Nilens fjerne Løb spiste Elefanternes Kjød, at der der gaves Stammer, hvis Fødemiddel næsten alene bestod i Mælk, og at man ligeledes der kunde træffe Negerfolk, der gik fuldstændigen nøgne (semper nudi) og kun fra øverst til nederst bemalede de sorte Legemer med røde Streger. Med paafaldende Overensstemmelse endog i Enkelthederne fremhæves de selv samme Træk nu atter i de Beretninger, der skildre de nyeste Opdagelsesreisendes Vandringer ved den hvide Nils øvre Løb. Om de fuldstændigen nøgne, kun malede Gadi'er og Madi'er, der boe ved den i Nilen flydende Asua, skriver saaledes Speke: «Nowhere had we seen such naked creatures;» af en Gruppe Gani'er, hvormed han kom i Berøring, giver han i sit Værk en egen Afbildning (Journal of the discovery of the source of the Nilé p. 574), og denne Afbildning er, skjønt Speke overhoved savner Kundskab til Oldtidens Forfattere, ligesom tegnet efter Udtrykkene hos Plinius (Atri coloris tota corpora rubrica illinunt). Plinius har altsaa her til de i hans Skildring gjengivne Træk kunnet benytte erfaringe Hjemmelmænds Beretninger, og at navnlig de af Neros Reisende indhentede Oplysninger have hørt til disse, tør vel slutes af den Maade, hvorpaa Plinius, gjentagende Centurionernes eget Ord til Seneca, tilføier denne Bemærkning: «Quidam et Pygmæorum gentem prodiderunt inter paludes, ex quibus Nilus oriretur.»

pærerne i disse Egne af Afrika kun kan komme frem under Beskyttelse af et væbnet Mandskab. I een Henseende viser der sig i al Fald en umiskjendelig Lighed mellem Udførelsen af de nyere Opdagelsesreiser, forsaavidt det nemlig siges, at de romerske Reisende af Kongen af Æthiopien blandt anden Understøttelse ogsaa modtogte Anbefalinger til de andre, nærmeste Konger; det er paa den samme Maade, at ogsaa Speke og Grant bleve anbefalede fra Konge til Konge, fra Kong Rumanika i Karague til Kong Mtesa i Uganda og Kong Kamrasi i Unyoro. Da Centurionerne ogsaa forklarede, hvorledes de tilsidst naaede til «immensas paludes», og da der ved dette Udtryk, som det sees af Oldtidens Benævnelse af det asovske Hav (Palus Mæotis), ogsaa kunde forstaaes store Søer; da fremdeles Beboerne, naar de for Centurionerne omtalte disse «immensas paludes», erklærede, at Ingen vidste eller kunde vide, hvor langt de strakte sig, og da ligeledes, ved Spekes første Ankomst til Nyanzas Kyst, ingen af Beboerne her, indskrænkede til deres kummerlige Kanoers korte Farter, kunde sige ham, hvor langt det uendelige Vandspeil udbredte sig, men meente, at det naaede til Verdens Ende; da endelig ikke blot Bredderne af de Flodløb, der optages af eller udgaae fra de nu opdagede Søer, men ogsaa disses egne Bredder ere i høi Grad bevoxede med Siv og Rør, saa at de paa vide Strækninger spærre Veien for ethvert Fartoi og enhver Forbindelse¹⁾; — kunde man vel endog et Øieblik fristes til at antage, at de romerske Centurioners Øine allerede havde hvilet paa de samme store Indsøer, der i de

¹⁾ Saaledes bemærker Grant til Exempel om Kitangulestrømmen: «The stream is almost hidden by the papyrus, which lines its sides in a depth from twenty to sixty yards.» Ligeledes om Nyanzasøen selv: «A deep fringe of the papyrus generally hid the views of its waters.» Om Mverango, et af Nyanzasøens nordlige Afløb: «As the river was too deep for wading, we had to swimm across about twenty yards of its width, which was from 300 to 400 yards. You could not look up or down the stream, as the reeds hid every thing; neither could it be crossed anywhere but at this spot, or at other openings made in the bed of papyrus.» Grant, A walk across Africa. p. 193, 196, 213.

sidstforløbne Aar bleve Gjenstand for de engelske Opdagelsesreisendes Betragtning. Men det er dog upaatvivleligt langt rimeligere at antage, at Neros Reisende ved deres Beretning kun have sigtet til de umaadelige Sumpe, der i den nyere Tid bleve bekendte ved den ægyptiske Regjerings Expeditioner, som en af dennes Reisende kaldte «et uendeligt Græshav», der allerede tage deres Begyndelse under 9 Gr. n. Br., og som strække sig over fiirsindstyve Mile langs op med den af Rør skjulte Flod. De romerske Centurioner beholde dog ogsaa saaledes den Ære, at have været atten Aarhundreder forud for Mehemet Alis Officerer.

Det andet Vidnesbyrd fra den romerske Keisertid, hvorpaa det beroer, om denne tør antages for at have kjendt Nilsøerne, forekommer i Midten af vor Tidsregnings andet Aarhundrede hos den i Ægypten fødte Claudius Ptolemæus, der forfattede sine Værker i Alexandria, og om hvis baade astronomiske og geographiske Arbejder man kan sige, at med Grækerens Genius har her forenet sig en ægte ægyptisk Taalmodighed. Blandt hans Forgjængere i Ægypten havde Eratosthenes allerede i Ptolemæernes første Aarhundrede gjort det tidligste Forsøg paa at bestemme et Steds Polhøide, udmaalende den første Bredegrad mellem Alexandria og Syene, og hans System var kort efter blevet fuldstændiggjort af Hipparch fra Nicæa, ved ikke blot at inddele Jorden efter Bredegrader, men ogsaa efter Længdegrader. Men om Tiden ogsaa fra nu af havde lært ved Hjælp af det efter Brede og Længde fixerende Tal atter at kunne op- lede Landes og Steders Beliggenhed, der forhen saa ofte igjen var bleven fordunklet, er dog af de til os komne geographiske Oldtidsmærker Ptolemæus's det første, hvori der foreligger en paa dette System bygget, fuldstændig Jordbeskrivelse. Denne sætter i den sydligst bekendte Deel af Afrika en stor Bjergstrækning, de saakaldte «Selenes» eller Maanens Bjerge (τὸ τῆς Σελήνης ὄρος). Syden for denne Bjergrække sluttet Afrika ved en ukjendt Strækning (ἀγνώστῳ γῆ), hvor der er vid Plads for

Negerne (*χώρα πολλή Αιθιοπών*), og Alt er opfyldt af hvide Elefanter, af Næsehorn og rivende Rovdyr. Norden for denne Bjergrække sættes derimod Nilens tvende Kildesøer, der modtage deres Vande fra Sneen paa Maanebjergene (*ἀφ' οὗ ὑποδέχονται τὰς χιόνας αἱ τοῦ Νείλου λίμναι*). Baade fra den vestlige af de to Nilsøer (*τῶν λιμνῶν ἡ δυσμικωτέρα*) og fra den østlige (*ἡ ἀνατολικωτέρα τῶν λιμνῶν*) udgaaer en enkelt Strøm nordpaa gjen- nem det ovenfor Søerne liggende Kaneelland (*καὶ ὑπὲρ τὰς λίμνας ἡ κινναμωμοφόρος χώρα*); forenet i een Flodseng løber Nilen derpaa igjennem det Land, der tilhører de elephantspisende Negere (*Ἐλεφαντοφάγοι Αἰθίοπες*), indtil den forener sig med Astatus, der kommer fra Søen Koloe (*ἡ Κολοή λίμνη, ἐξ ἧς ὁ Ἀστάππος ποταμὸς ῥεῖ*). Fra Meroe blive først de geographiske Bestemmelser talrigere; thi vel har Nilen ogsaa herfra paa begge Sider den tause, eensomme Ørken, men dens Løb veed Ptolemæus nu at betegne ved Hjælp af de ved Flodens østlige og vestlige Bred liggende Flækker, hvis Beliggenhed fastsættes efter Brede- og Længdegrader.

Ptolemæus's Oplysninger om Nilens øvre Løb, hvorfra de ovenstaaende Angivelser ere hentede, men som iøvrigt hos ham forefindes i den omvendte Orden, idet han fra sit Opholdssted ved Middelhavet efterhaanden gaaer imod Syden, ere blevne meddeelte i den fjerde Bog af hans Geographi¹⁾. Han har paa et andet Sted, der ofte oversees, nemlig i Indledningen til sin Geographi, selv givet en Meddelelse om, hvorfra han havde sine Oplysninger om Nilens Oprindelse. Han havde fundet dem hos Geographen Marinus fra Tyrus, der levede i Slutningen af det første, eller i Begyndelsen af det andet Aarhundrede af vor Tidsregning, det vil sige omtrent en Menneskealder tidligere end Ptolemæus selv²⁾. Og Marinus fra Tyrus havde selv taget dem

¹⁾ Ptol. Geogr. IV, 7, 8.

²⁾ Heeren, De fontibus Geographicorum Ptolemæi. Commentationes Societatis Regiæ Scientiarum Gottingensis recentiores classis Historiæ. Tom. VI (Gottingæ 1828), p. 59—80.

paa første Haand fra en Beretning af en af de mange græske Sømænd, der dengang seilede fra Ægyptens Havne ved det røde Hav. En græsk Sømænd, en vis Diogenes, var paa sin Tilbage-seilads fra Indien, da han allerede befandt sig paa Kysten af Afrika, ved Kryderiernes Forbjerg, af de vedholdende Norden-vinde bleven sat ned af den afrikanske Østkyst, indtil han efter fem og tyve Dages Seilads, ifølge Marinus, var naaet lige ned til de Søer, der afsætte Nilen og ligge lidet nordligere end Forbjerget ved Rhapta ¹). Holder man sig bogstavelig til Texten, maatte de Søer, hvorfra Nilen siges at udløbe, tænkes i Naboskabet af Forbjerget ved Rhapta og af Kysten, men hvad enten Ptolemæus mindre nøiagtig har gjengivet Udtrykkene hos Marinus, eller denne dem, der vare brugte af Diogenes, eller endelig den græske Sømænd maaskee selv mindre rigtig har opfattet de sandsynligviis arabiske Efterretninger, som han nu havde fundet Leilighed til at samle, har den tilsigtede Oplysning kun været den, at der paa Høiden af det Sted, hvortil Diogenes var kommen, fandtes Søer, som modtog deres Vande fra store, sneeklædte Bjerge, og som afsatte de Strømme, der dannede Nilen. Ptolemæus tilføier længere hen, at Marinus fra Tyrus havde holdt sig overbeviist om, at han ved Hjælp af disse Oplysninger vilde see sig i Stand til i Overeensstemmelse med Sandheden at tegne et Kaart over Nilens Løb mod Norden lige fra de Søer i Syden, hvor den saaledes først bliver synlig, og indtil Meroe ²).

Sammenligner man nu Nutidens Opdagelser med de af Ptolemæus meddeelte Efterretninger om Nilens Oprindelse, da finder man disse Overeensstemmelser. Nutiden har i de Egne, som man kunde kalde det afrikanske Sveits, lært Sneebjerge at kjende, og Ptolemæus vidste ligeledes, at der i de fjerntliggende

¹) *Ἐπὶ ἡμέρας εἴκοσι πέντε παραγενέσθαι εἰς τὰς λίμνας, ὅθεν ὁ Νεῖλος ῥεῖ, ὧν ἔστι τὸ τῶν Ῥαπτιῶν ἀκρωτήριον ὀλίγω νοτιώτερον.* Ptol. I, 9.

²) *Καὶ μὴν καὶ τὸν Νεῖλον ποταμὸν γῆσιν ἀκολούθως τῇ ἀληθείᾳ γραφήσθαι, ἐξ οὗ πρῶτον ὁρᾶται παραγινόμενος, ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς τὰς ἀρκτους μέχρι Μερῶς.* Ptol. I, 15.

Egne af Æthiopien fandtes sneebedækte Bjergmasser. Nutiden fandt nedenfor Snebjergene tvende mægtige Indsøer, hvori Bjergstrømme flyde ud, og Ptolemæus meddeelte ligeledes, at der neden for Bjergene laae tvende Indsøer, som optog de Vande, der afsattes fra Bjergenes Sne. Nutiden opdagede, at den gaadefulde Flod, der i Ægypten flyder i Middelhavet, har sin Udgang fra de to store Indsøer, og Ptolemæus nævnte ligeledes de tvende Indsøer som Nilens Søer, fordi det var fra dem, at Floden rinder imod Norden. Endelig kan det endnu anføres som en Overeensstemmelse, at medens Ptolemæus nævnte de Bjerge, fra hvis Sneestrækning Nilens Kildesøer droge Næring, som «Selenes», det er Maanens Bjerge, stiftede man nu ogsaa ved Foden af hine afrikanske Snealper Bekjendtskab med et Land, der endnu kaldes «Unyamuezi» eller oversat Maanens Land, der nu, opløst i mindre Stater, omtrent er saa stort som England, men som forud har været endnu større og dannet et af de betydeligste Riger i Afrika. Landets Indbyggere, «Vanyamuezi», eller Maanefolkene, ere fra gammel Tid de største Kjøbmænd i denne Deel af Afrika, og bestemme sig lige saa let til for Byttehandlens Skyld at vandre til de fjerne, østafrikanske Kyster, som Landmændene hos os til at drage til et Marked. Fra Congo og Angola til Mozambique strækker der sig over hele Afrikas Kontinent Syden for Æquator en Klasse af beslægtede Sprog, hvori Ordet *moezi*, under mindre Varianter, betyder Maanen, og fra dette have fra gammel Tid «Maanelandet» og «Maanefolket» deres Navn ¹⁾.

De anførte Overeensstemmelser forklare da ogsaa, at man i de Lande, hvor man især med Interesse har omfattet de nyere

¹⁾ Polyglotta Africana or a comparative vocabulary of nearly three hundred words and phrases in more than one hundred distinct African languages. By the Rev. S. W. Koelle. London. 1854. fol. Bl. 44. I de østafrikanske Sprog betyder den foran satte Stavelse *Va* altid Folket, og Præfixen *U* altid Landet. Vanyamuezi ere altsaa Beboerne af Unyamuezi eller Maanelandet, ligesom Vanyoro Beboerne af Unyoro, Vaganda Beboerne af Uganda, Vatusi Beboerne af Utusi, Vagogo Beboerne af Ugogo o. s. v.

Opdagelser om Nilen, og hvis Litteratur nærmest har fulgt Videnskabens Fremskridt i denne Retning, i Almindelighed er kommen bort fra den første Tilbøielighed til i hine Opdagelser at see noget aldrig forhen Kjendt, og at den herskende Mening baade i England, Frankrig og Tydskland derimod nu vel kan siges at være den, at de to af Ptolemæus nævnte Nilsøer maae være de samme som de tvende Indsøer, hvorom de sidste Aar bragte os Kundskab.

IV.

Uimodsaagt er denne Mening dog ikke. Mod den er optraadt deels en Skepsis, der har benægtet Ægtheden af de faa Linier, hvori Ptolemæus giver sine Oplysninger om Nilens Oprindelse, og deels hvad man kunde kalde en ptolemæisk Orthodoxy.

Det er bekjendt, at efterat Araberne havde udvidet sig paa den græske Magts Bekostning, og ogsaa sat sig i Besiddelse af Ægypten, toge de under deres geographiske Literaturs Fremblomstring et fortrinligt Hensyn til Ptolemæus, hvis Geographi, ligesom hans astronomiske Hovedværk, oversattes paa Arabisk. De arabiske Geographer havde tilegnet sig en Forestilling om Tilværelsen af en afrikansk Sø, der paa een Gang skulde afsætte een Flod til det indiske Hav, een til det atlantiske og een til Middelhavet, og ved denne fra Ptolemæus afvigende Forestilling bliver den Sidstnævntes Billede af Nilen paa sine Steder hos dem forvansket, men ellers vil man med Hensyn til Nilens Løb hos dem kunne finde Ptolemæus's Geographi lagt til Grund. Araberne sætte de ogsaa af dem saakaldte «Maanebjergene» (Djebel al Komr) og tvende Kildesøer for Nilen under de samme Bredegrader som Ptolemæus¹⁾. Derimod kunde det ved første

¹⁾ Jvfr. Sedillot, *Mémoire sur les systèmes géographiques des Grecs et des Arabes*. Paris. 1842. Ifølge en Afhandling af Lieutenant Francis Wilford (*On Egypt and other countries, adjacent to the Cali River,*

Øiekast synes, som om dennes Oplysninger om Nilens Oprindelse maatte være blevne aldeles ringeagtede eller glemte af den romersk-græske Oltids nærmere Forfattere, der allerede skreve, medens Ægypten endnu var en Provinds af det romerske eller østromerske Rige. Paafaldende er det i det Mindste vistnok, efter at Ptolemæus i det andet Aarhundrede saa tydelig og bestemt havde angivet Nilens Oprindelse i dens Hovedtræk, i det fjerde, det femte og det sjette Aarhundrede at see Ammianus Marcellinus, Digteren Claudianus og Prokopius omtale Nilen, som om slet ingen Ptolemæus nogensinde havde været til. Hos den Første læser man: «Hvad Oprindelsen til Nilens Kilder angaaer, da ville de, i det Mindste efter min Formening, ligesom det hidtil har været Tilfældet, ogsaa forblive ubekjendte for de

or Nile of Æthiopia, from the ancient books of the Hindoos. Asiatic Researches, or Transactions of the Society instituted in Bengal for inquiring into the history and antiquities, the arts, sciences and literature of Asia. Volume the third. Calcutta. 1792. p. 295—462) havde Hinduerne fordum ogsaa Kundskab om «Maanebjerge» (*Soma Giri*) i Afrika, og om et «Maaneland» (*Chandristhan*) ved deres Fod, hvor Nilen havde sin Oprindelse fra en Sø, der betegnes som «Gudernes» (*Deva*) eller de «Udødeliges» (*Amara*). Da Speke, der som Officeer i længere Tid havde haft Ophold i Indien, og under Lord Goughs Anførsel med det 46de bengalske Seapoyregiment havde deeltaget i det store Felttog i Pendjab, i Aaret 1860 tiltraadte sin farefulde Opdagelsesreise til Nyanzasøen, medgav Oberst Rigby ham et efter Wilfords Afhandling tegnet Kaart, og dette støttede Speke ikke lidet i hans Tro paa ved Nyanzasøen at skulle finde Nilens Udløb mod Norden. Dersom man med Speke vilde tillægge Wilfords Angivelser nogen større Vægt, var det vel rimeligst at antage, at Kundskaben til Nilens Oprindelse først gjennem Araberne ogsaa var bragt til Indien, men Wilford hører overhoved ikke til de Forfattere, hvis Angivelser nyde Tillid hos Kjendere af den indiske Literatur. Paafaldende er det dog, at den Sø, hvorfra Nilen ifølge Wilford hos Hinduerne sagdes at komme, ogsaa skulde være kaldet «Amara», thi Amara kjendes nu, ifølge Spekes egen Reisebeskrivelse (*The discovery of the source of the Nile. p. 233—34, 312, 324*), som Navnet paa et mærkeligt Land ved Nordøstkysten af Nyanzasøen.

kommende Tider.»¹⁾ Claudianus udtrykker sig saaledes om Nilens Løb gjennem «Æthiopernes mørke Riger»: «Kommende fra sin hemmelighedsfulde, skjulte, stedse forgjæves søgte Kilde flyder den til os med ukjendte Bølger, og Ingen blev det givet at skue dens Udspring²⁾.» Hos Prokopius staaer der paa et tilsvarende Sted: «Om Afrikas fjernere Egne formaaer jeg ikke at sige noget Nøiagtigt, da de væsenlig kun ere en folketom Ørken, hvorfor ogsaa Nilens første Oprindelse aldeles ikke kjendes³⁾.» Det Paafaldende ved disse Yttringer tiltager, naar man betænker, at Ammianus Marcellinus, der paa et andet Sted i sin Historie selv paaberaaber sig Ptolemæus som en af Fortidens ypperste Geographer, i længere Tid havde opholdt sig og gjort lagttagelser i Ægypten⁴⁾; at fremdeles Claudianus var en født Alexandriner; og at ogsaa Prokopius, for hvem Geographien netop var en Yndlingsvidenskab, tilbragte over et Aar i Afrika⁵⁾. En engelsk Forfatter, W. Desborough Cooley, troede at turde betegne det som en utrolig Tildragelse i den geografiske Videnskabs Historie, at en saa betydningsfuld og interessant Opdagelse, som den der var bleven meddeelt af Ptolemæus, strax

¹⁾ Origenes fontium Nili, ut mihi quidem videri solet, sicut adhuc factum est, posteræ quoque ignorabunt ætates. Ammian. Marcellin. XXII, 15.

²⁾ Fluctibus ignotis nostrum procurrit in orbem
Secreto de fonte cadens, qui semper inani
Quærendus ratione latet; nec contigit ulli

Hoc vidisse caput. Claudiani Eidyllia. Nilus. v. 10—13. Ogsaa paa andre Steder besynger Claudian endnu «secreta litora Nili nascentis» (in Rufin. II, 244—45) eller «arcanos Nili fontes (de III Cons. Honor. v. 207) paa den samme Maade, der kjendes fra den augusteiske Tidsalders Digtere (Ovid. Metam. II, 254. Tibull. Eleg. I, 7, 23).

³⁾ Λιβύης μὲν οὖν τὰ ἐπέκεινα ἐς τὸ ἀκριβὲς οὐκ ἔχω εἰπεῖν. ἔρημος γὰρ ἔστιν ἐπὶ πλείστον ἀνθρώπων, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἡ πρώτη τοῦ Νείλου ἐκροή οὐδαμῆ ἔγγωσται. Procop. De bello Gothico. I, 12.

⁴⁾ Ammian. Marcellin. XXII, 8. Jvfr. C. T. Engelstoft, Ammianus Marcellinus og hans Betydning for Kirkens Historie i det fjerde Aarhundrede. Theologisk Tidsskrift, udgivet af C. E. Scharling og C. T. Engelstoft. XIIIte Bind. (Kbhvn 1849.), S. 284, 293.

⁵⁾ Felix Dahn, Procopius von Caesarea. Ein Beitrag zur Historiographie der Völkerwanderung und des sinkenden Römerthums. Berlin. 1865. S. 64—66.

igjen saaledes skulde kunne blive ubekjendt gjennem de nærmest følgende Aarhundreder ¹⁾. Da Bjergene Kilimandjaro og Kenia vare blevne opdagede, og da man allerede i disses Egne havde faaet de første Vink om de nedenfor Sneebjergene liggende, men endnu ikke af nogen Europæer selv sete Søer, fremstillede Cooley derfor den radikale Paastand, at en fremmed Angivelse om Nilens Oprindelse fra de sneedækte Maanebjerge først langt senere, maaskee endog først ved Begyndelsen af det femtende Aarhundrede, fra en arabisk Omarbejdelse var bleven indskudt i den store alexandrinske Geographs græske Text. Det vil imidlertid dog strax være klart, at hine ovennævnte Forfatteres Ubekjendtskab med Nilen ogsaa kan forklares paa en anden Maade. Ptolemæus's Geographi er et Skrift, der havde og for de Allerfleste altid maa have en overmaade tør og afskrækkende Karakter; hvor mange gives der vel selv i vore Dage, da man har faaet mere haandteerlige Udgaver af dette Værk, der med virkelig Opmærksomhed have arbejdet sig igjennem det? Paa en Tid, hvor det overhoved var forbundet med store Vanskeligheder at forskaaffe sig Adgang til de forhaandenværende Skrifter, kunde en saa tør Navnefortegnelse endnu langt mindre enten finde mange Afskrivere eller mange Læsere, og ligesom den enkelte Læser let deri kunde overse en eller anden af de lakoniske Oplysninger, saaledes maatte det strengt videnskabelige Værk i Almindelighed være udsat for at ignoreres af den store Mængde ²⁾. Mod Cooleys Angivelser stride ogsaa

¹⁾ It may be safely asserted, that if the Mountains of the Moon belong to the genuine text of Ptolemy, then the total suppression of so interesting a geographical discovery for several centuries from the date of the author, is the most remarkable fact in the history of learning. Cooley, Claudius Ptolemy and the Nile, or an Inquiry into the authenticity of the Mountains of the Moon. London, 1854. p. 86.

²⁾ At i det Mindste Prokopius ikke blot har været ubekjendt med Ptolemæus's Oplysninger om Nilen, men overhoved har været ubekjendt med hele den- nes Geographi, vise andre Steder hos ham, der allerede ere blevne frem-

Arabernes Angivelser; thi «vi vide», saaledes skriver Abulfeda udtrykkelig om Nilens Oprindelse, «i denne Henseende ikke Andet end det, som Grækerne have overført til os, og som skriver sig fra Ptolemæus»¹⁾. I Modsætning til de ovenstaaende Yttringer fra de nærmeste Aarhundreder efter Ptolemæus, hvor de gamle Dages Yttringer om Nilens ubekjendte Oprindelse saa paafaldende gik igjen, kan der her ogsaa anføres i det Mindste tvende Vidnesbyrd, der ikke blot tale for, at den store Opdagelse dog endnu ikke reent var bleven glemt blandt Østens Græker, men ogsaa for, at man i Alexandria med Hensyn til Nilens Oprindelse har kunnet bygget videre paa det i Ptolemæus's allerede givne Grundlag. I det fjerde Aarhundrede, hvori Ammianus Marcellinus omtalte Nilens Løb som saa ukjendt, levede ogsaa den græske Kirkehistoriker Philostorgius; idet denne omtaler Paradisets Floder, siger han, at Nilen paa Vest-siden af det røde Hav bliver synlig «nedenfor de saakaldte Maanebjerge, hvor den siges at danne tvende mægtige Kildevæld, ikke saa lidet fjernede fra hinanden og vældig fremstrømmende, hvorfra den gjennemløbende Æthiopien og nedstyrtende sig gennem de høieste Klipper gaaer ind i Ægypten²⁾.» Til det mellem Ammianus Marcellinus og Prokopius liggende femte Aarhundrede hører Neoplatonikeren Proklus, der virksom i

hævede af Ukert, Ueber Marinus Tyrius und Ptolemæus, die Geographen. Rheinisches Museum für Philologie. Herausgegeben von F. G. Welcker und F. A. Nägele. VIr Jahrgang. (Bonn. 1839), S. 185.

¹⁾ Nous ne savons à cet égard que ce que nous ont transmis les Grecs et que provient de Ptolémée. Géographie d'Aboulféda, traduite d'Arabe en Français par M. Reinaud. Paris. 1848. II, 56.

²⁾ Ἐπὶ θάτερον αὐτῆς ἐκδίδεται μέρος, ὑπὸ τὸ τῆς Σελήνης καλούμενον μέρος· ἐν ᾧ δύο πηγὰς λέγεται ποιεῖν μεγάλας, ἀλλήλων οὐκ ὀλίγον διεστηκίας κάτωθεν βιαίως ἀναρροθουμένας. καὶ διὰ τῆς Αἰθιοπίας ἐνεχθεὶς ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον χωρεῖ, διὰ πετρῶν ὑψηλοτάτων καταρατιόμενος. Philostorg. Hist. eccles. III, 10. (Theodoret, Episcopi Cyri, et Evagrii Scholastici historia ecclesiastica. Item Excerpta ex historiis Philostorgii et Theodori lectoris. Augustæ Taurinorum. 1748. fol. p. 445).

næsten alle videnskabelige Retninger oftere opholdt sig og studerede i Alexandria, og som baade har forfattet en særegen Forklaring til et astrologisk Skrift af Ptolemæus¹⁾ og tillige i sin Commentar til Platons Timæus, hvor han berører Fortidens Meninger om Nilens Oprindelse, oplyser og retfærdiggjør den i Ptolemæus's Geographi givne Fremstilling. Med Hensyn til de tvende Katarakter eller, som man i Oldtiden ogsaa kaldte dem, Kataduper, der ligge ved Nilens Indtræden i Ægypten, hvoraf den største af Ptolemæus sættes til 60 Gr. 30 Min. ø. L., og 22 Gr. 30 Min. n. B., den mindste til 61 Gr. 50 Min. ø. L. og 23 Gr. 45 Min. n. B., skriver Proklus nemlig saaledes: «Ikke heller er det til at undre sig over, at der ikke sees Skyer over Katarakterne, thi det er ikke fra dem, at Nilen først kommer, men derimod fra Maanebjergene, der kaldes saaledes paa Grund af deres Høide, og fra de ved disse samlede Skyer, som gaae forbi Katarakterne, men fastholdes ved hine, der ere større»²⁾.

Ved Siden af den ovennævnte Skepsis har omvendt ogsaa en ptolemæisk Orthodoxy længe vedblivende nægtet, at de nu opdagede Nilsoer kunde være de samme som dem, der nedenfor Maanebjergene nævnes af Ptolemæus. Nægtelsen støtter sig her til dennes geographiske Gradangivelser. Som en Arv fra Oldtiden have vi modtaget vor første, gjennem den vestlige Kant af Ferro trukne

¹⁾ Procli Diadochi Paraphrasis in Ptolemæi libros de siderum effectionibus, a Leone Allatio e Græco in Latinum conversa. Lugduni Batavorum. 1635.

²⁾ *Καὶ μὴν καὶ εἰ περὶ τοὺς Καταθούπους μὴ ὁρᾶται νέφη, θανμαστὸν οὐδὲν οὐ γὰρ ἐκ τούτων φέρεται πρῶτον ὁ Νεῖλος, ἀλλ' ἐκ τῶν Σεληναίων ὄρων, ἃ διὰ τὸ ὕψος οὕτως ἐκάλεσαν, καὶ τῶν πρὸς ἐκείνοις ἀθροισμένων νεφῶν, παριόντων τοὺς Καταθούπους, ἐκείνοις ἐνισχομένων μείζονα οὔσα.* Procli Commentarius in Platonis Timæum. p. 86. Erkebiskop Eustathius af Thessalonika veed ogsaa endnu i det tolvte Aarhundrede, i sin Kommentar til Periegeten Dionysius fra Charax (C. Müller, Geographi Græci minores. II, 257), at *ἕτεροι δὲ φασὶ τὸν Νεῖλον ἐκ τῶν τῆς Σελήνης ἦτοι ἐκ τῶν Σεληναίων ὄρων ἀρχεσθαι, καὶ ἀπὸ τῆς κωνομομοφόρου γῆς ἐκ τῶν Αἰθιοπικῶν τερμόνων.*

Meridian; strax vesten for de canariske Øer eller Oldtidens insulæ fortunatæ drager allerede Ptolemæus sin første Meridian, og fra denne sætter han Selenes eller Maanens Bjergstrækning i en Afstand af mellem 57 og 67 Grader østlig Længde, men han anfører tillige, at de laae under $12\frac{1}{2}$ Gr. sydlig Brede. Derimod ligger Kilimandjaro, det sydligste af de nu af Missionærene opdagede Sneebjerger, kun under $3\frac{1}{2}$ Gr. s. Br. Ptolemæus sætter ligeledes den vestlige Nilsø under en østlig Længde af 57 Gr., den østlige af 65 Gr., men han anfører derhos tillige, at den førstnævnte af Indsøerne laa under 6 Gr. s. Br., den anden under 7 Gr. s. Br. Derimod strække sig de sydligste Kyster af Søen Nyanza, som man nu ved Speke og Grant har lært at kjende, kun hen til den 3die Gr. s. Br., og de sydligste Kyster af Luta Nzige, efter Bakers nys udførte Undersøgelse, kun hen til den 2den Gr. s. Br., og om man endog kan sige, at Søerne i denne Retning have ikke undersøgte Kyststrækninger, fattes der dog enhver Grund til at antage, at de skulle naae saa langt imod Syden, som de sættes hos Ptolemæus ¹⁾.

Hele den ommeldte ptolemæiske Orthodoxy har dog i Virkeligheden ikke heller saa megen Betydning, som det kunde synes. Det har saaledes længe været anerkjendt, at Ptolemæus's Jordbeskrivelse, hvad Enkelthederne angaaer, fremfor noget andet Værk fra Oldtiden, og ogsaa efter Fr. Wilbergs her benyttede, kritiske Udgave, endnu trænger til en Revision paa Grund af de særlige Forhold, hvori den staaer til de Landkaart, som pleie at ledsage de fleste gamle Haandskrifter. Thi disse hidrøre ikke

¹⁾ Derfor paastaar endnu Parthey (Ueber den Oberlauf des Nils nach Ptolemaeus. Monatsberichte der Kön. Preuss. Akademie der Wissenschaften. 1864. S. 362): «Wenn Speke auf seiner Karte die Mondberge unter 2-4 Gr. s. Breite ansetzt, so können dies nicht die Mondberge des Ptolemaeus sein, die unter 12 Gr. s. Breite liegen.» Og fremdeles: «Es leuchtet ein, dasz der Ukerewe identisch ist mit dem Koloë bei Ptolemaeus, der auch unter dem Aequator liegt, und dem gegen Norden der Astapus entströmt.»

fra Ptolemæus selv, hvad enten han nu kun i sin Geographi beskrev de Landkaart, som han selv havde i Alexandria, eller de af ham tegnede Kaart af Værkets Afskrivere fandtes for vanskelige til at kopieres. De syv og tyve Landkaart, der slutte sig til Ptolemæus's Jordbeskrivelse, og som er blevene Grundlaget for ethvert nyere Atlas, tegnedes først i det 6te Aarhundrede af en mekanisk Kunstner, Agathodæmon i Alexandria, men Middelaldrens Munke, der afskreve det geographiske Værk, og dettes første Udgivere have senere tilladt sig at forandre Texten efter Kaartene og Kaartene efter Texten, og disse vilkaarlige Rettelser bleve ofte til lige saa mange Forvanskninger. Men ogsaa hvor der er Spørgsmaal om Andet og Mere end Feil i Enkeltheder, fremkommer i flere end een Retning stundom en gennemgaaende, falsk Konsequents, hvortil Grunden maa søges hos Ptolemæus selv. Saaledes giver han den gamle Verden, om han endog i denne Henseende ikke gik saa vidt som Marinus fra Tyrus, en altfor lang Udstrækning i Retningen mod Øst, saa lang, at man kunde sige, at den største geographiske Vildfarelse, der findes hos Ptolemæus, væsenlig har bidraget til at fremlede den største af alle geographiske Opdagelser, der nogensinde er bleven gjort. Thi ved Overgangen fra det femtende til det sextende Aarhundrede vare de kosmographiske Kundskaber endnu et Speilbillede af de Kundskaber eller rettere af de Meninger, der findes i den græsk-romerske Oldtid; derfor udkom der i Tidsløbet fra Aaret 1474 til Aaret 1552 over tyve Udgaver af Ptolemæus, stundom endog flere i eet og samme Aar, idet Alt, hvad der var blevet de Gamle ubekjendt, tilføies under den ubestemte Benævnelse: «*Regiones extra Ptolemæum*». Men den Deel af Jorden, der strækker sig mod Øst imellem de canariske eller de «lykkelige» Øers Meridian og de af Chineserne (*οἱ Σίνας*) beboede Kyster udgjorde allerede ifølge Ptolemæus en Længde af $177\frac{1}{4}$ Gr.; Chinesernes Strande rykkede herved frem til Karolinernes Meridian, og det Rum, der skulde tilbagelægges fra de cana-

riske Øer til Asiens Østkyst, blev indskrænket til 182 $\frac{3}{4}$ Gr.¹⁾ Christopher Columbus havde vel tidligen afbrudt sine akademiske Studier ved Universitetet i Pavia, men han og saa mange andre af Samtidens berømte Søfarere og Opdagere vare for den Periode, hvori de levede, Mænd af en beundringsværdig Dannelse; Angivelserne hos Ptolemæus vare dem vel bekjendte²⁾, og ligesom Amalrik (Amerigo) Vespucci gjentagende omtaler Amerikas af ham gjæstede Fastland som «terra di Asia»³⁾, saaledes tog ogsaa Columbus den Tro med sig i Graven, at den af ham opdagede Ø Haiti eller Española var en asiatisk Ø⁴⁾. Medens Ptolemæus efter den anførte Maalestok har strakt Asien altfor langt mod Østen, ere ligeledes næsten alle de nordlige Lande i Europa hos ham rykkede for meget op imod Norden, tildeels maaskee fordi han ikke har taget tilstrækkeligt Hensyn til Refractionen. Dette antoges allerede at være Grunden i en Afhandling, der er bleven oplæst i dette Selskab den 9de Marts 1781, og hvori Abraham Kall allerede fremhævede hiint Misforhold med Hensyn til den af Ptolemæus saa-

1) Ptol. I, 12. A. v. Humboldt, Kritische Untersuchungen über die historische Entwicklung der geographischen Kenntnisse von der neuen Welt. Aus dem Franz. übers. von J. L. Idler. Berlin 1836—52. I, 551.

2) Saaledes paaberaabes Ptolemæus («Tolomeo») af Columbus i Brevet hos Navarette. I, 296—312.

3) Bandini, Vita e Lettere di Amerigo Vespucci. Firenze. 1745. p. 66, 67, 83.

4) Jvfr. Peschel, Gesch. des Zeitalters der Entdeckungen. Stuttgart. 1858. S. 159. En tilfældig Navnelighed har støttet denne Tro. Columbus kjendte Venetianeren Marco Polos berømte Beskrivelse af sine Reiser i Asien, hvoraf de første tyske, latinske, italienske og portugisiske Udgaver allerede forelaae trykte, da Columbus paa sin sidste Reise selv havde et Exemplar med ombord. Men medens Marco Polo allerede omtaler Asiens japanesiske Ørige under Navnet «Zipangu» (c: *Dschepen-gu*, Østøen), seer man af den amerikanske Geographi, som er føiet til den i Aaret 1597 udkomne Udgave af Ptolemæus, at Karaiberne paa Øen Matitina eller St. Croix havde Bjerger som de nævnte «Cipangi», og at de ogsaa betegnede hele den bjergrige Ø Haiti, hvortil de vare udvandrede, med det samme Navn. (Descriptionis Ptolemæicæ augmentum sive occidentis notitia, studio Cornelii Wytfliet. Lovanii. 1598. fol. p. 146.)

kaldte kimbriske Halvø, hvis Nordpunkt (*τὸ ἀνατολικώτατον αὐτῆς*) af Ptolemæus sættes til 59 Gr. 30 Min. n. B., medens Skagen ligger under 57 Gr. 43 Min. n. B.¹⁾ En nyere dansk Lærd, der ogsaa havde gjort Ptolemæus til Gjenstand for sin Granskning, har endog antaget, at Ptolemæus kun tænkte sig den kimbriske Halvø naaende til Limfjorden, da man ved de tre alokiske Øer, som han sætter Norden for den kimbriske Halvø, formeentlig maa forstaae Vendsyssel, Thy og Mors, der endnu nævnes som Øer paa et bekjendt Sted hos Adam af Bremen, og da Ptolemæus ligeledes udtrykkelig nævner Kimbrer som Befolkningen i den nordligste Egn af Halvøen (*πάντων δὲ ἀρχικώτεροι Κίμβροι*), hvad der, efter den sædvanlige Overgang af det græske k og det latinske c til det nordiske h, passer paa det gamle Himbresyssel, som, naar Vendsyssel, Thy og Mors regnes fra, kommer til at udgjøre Jyllands nordligste Deel.²⁾ Vilde man gaae ind paa denne Mening, blev imidlertid den hos Ptolemæus forekommende Bredeangivelse for den kimbriske Halvøes Nordpunkt endnu næsten een Grad fjernere fra det Rigtige, idet Aalborg kun ligger under 57 Gr. 2 Min. n. B. I Britannien bliver London (*Λονδίσιον*) omtrent efter samme Forhold sat op til 54 Gr. n. B., medens Staden ligger under 51½ Gr. n. B.; York (*Ἐβόρακον*) sættes op til 57 Gr. 20 Min. n. B., medens Staden ligger under 54 Gr. n. B. Men naar der da saaledes utvivlsomt hos Ptolemæus lader sig paavise en gennemgaaende urigtig Konsequents baade i Angivelserne af den østlige Længde og af den nordlige Brede, savner man vistnok tilstrækkelig Grund, naar man dog vil tilbagevise enhver Tanke om, at en tilsvarende Feiltagelsesrække ogsaa kan være fremkommen ved hans

¹⁾ Abraham Kall, Om Ptolemæi Beretning om den cimbriske Halvø. Nye Samling af det Kongelige danske Videnskabernes Selskabs Skrifter. Anden Deel (Kbhvn. 1783.), S. 348—364.

²⁾ Bredsdorff, Bidrag til Forklaring af Ptolemæus's Efterretninger om de nordiske Lande. Det skandinaviske Literaturselskabs Skrifter. Tyvende Deel (Kbhvn. 1824.), S. 204—242.

Angivelser af den sydlige Brede. Da nøiagtige Himmeliagttagelser, søm han selv i Almindelighed klager over, kun vare fastsatte for et forholdsviis lidet Antal af Steder, var der ofte ikke givet ham nogen anden Udvei end med Hensyn til de øvrige Punkter at forandre de ældre eller nyere Reisendes Stadieangivelser til Angivelser i Grader, og hvad navnlig Nilløbet angaaer, feiler man vistnok neppe ved at antage, at kun den forholdsviis korte Strækning fra Middelhavet til Syene er bleven fastsat ved astronomiske Iagttagelser, men at alt det Øvrige har maattet beroe paa de usikre Reiseberetninger om Afrikas Indre og paa de derefter gjorte Beregninger. Og dette behøver man ikke blot at opstille som en rimelig Formodning, men man træffer hos Ptolemæus en Bestemmelse, der i mine Tanker ubetinget maa føre til at antage hiin Forudsætning som afgjort og sikker. Blandt de hos Ptolemæus meddelte Angivelser om det fjerne Nilløb findes der nemlig i det Mindste een, hvorom der formeentlig ikke kan strides, nemlig Angivelsen af Nilens (Bahr-al-Abjadh's) Forening med Astapus (Bahr-al-Azrak), som Ptolemæus lader foregaae under 12 Gr. n. B., medens Khartum, der under Mehemed Alis Styrelse er bleven opført ved Sammenløbet af den hvide og den blaa Nil, dog i Virkeligheden har en Beliggenhed af 15 Gr. 40 Min. n. B. Allerede her er Angivelsen hos Ptolemæus altsaa omtrent 4 Grader for sydlig, og naar man blot i det samme Forhold formindsker hans Angivelser for den østlige og vestlige Nilsø, som han sætter under 6 og 7 Gr. s. B., vil man netop naae til de Bredegrader, hvortil Sydkysterne af Luta Nzige og Nyanza nu vides at strække sig.¹⁾

¹⁾ Endnu mere afviger Ptolemæus fra Virkeligheden, naar «Søen Koloe», hvorfra Floden Astapus kommer, og som altsaa utvivlsomt leder os til Søen Dembea eller Tzana, hos ham sættes lige under Æquator, medens Dembeas eller Tzanas Sydkyst ligger under 11½ Gr. n. B. Baade «Maanebjergene» og «Øen Menuthias» sættes under 12½ Gr. s. B., men ogsaa i denne Henseende opfordrer han selv til Kritik. Thi

Skjønt altsaa de gennemgaaende Afvigelser i Bestemmelserne af den sydlige Brede hos Ptolemæus ikke formaae at svække hiint Indtryk af Overeensstemmelse i de andre væsentlige Henseender, som ellers fremgaaer ved en Sammenstilling af hans Angivelser om Nilens Oprindelse og af den nyere Tids Opdagelser, maa det dog vistnok anerkjendes, at hine Afvigelser gjøre enhver Iagttagelse saa meget ønskeligere, der endnu med Hensyn til Nilsøerne kunde formaae at paavise en yderligere Overeensstemmelse mellem Oldtidens Traditioner og Nutidens Oplysninger. Og en yderligere og hoist mærkelig Overeensstemmelse kan virkelig fremhæves; denne Undersøgelse vil i det Følgende paavise en saadan, som — naar kun undtages, at jeg ved Skrivelser af 14de Mai til Sir Roderik Murchison, som Præsident for det geographiske Selskab i London, og til Hr. V. A. Malte-Brun, som Secretair for Centralcommissionen for det geographiske Selskab i Paris, foreløbig har gjort opmærksom paa samme — hidtil ikke er blevet fremhævet.

Til de af mig ovenfor fremhævede Vidnesbyrd af Philostorgius og Proklus slutte sig nogle smaa græske geographiske Fragmenter, som man finder trykte ved Slutningen af det fjerde i Aaret 1712 udgivne Bind af Hudsons *Geographiæ veteris scriptores Græci minores*, en Samling, hvormed jeg tidligere har havt Opfordring til at stifte nærmere Bekjendtskab under Besvarelsen af et af Universitetet fremsat Priiispørgsmaal, der

allerede i det første Aarhundrede af vor Tidsregning vidste man, som bemærket, at Øen Menuthias kun laa to Dages Seilads fra Havnepladsen Rhapta, men denne (*Ραπτιὰ μητρόπολις*) og Udløbet af den ligekaldte Flod, hvorved Byen laa (*Ραπτιῶν ποταμοῦ ἐκβολαί*), sætter Ptolemæus selv under 7 Gr. s. B. Da Øen Zanguebar ligger mellem 5 Gr. 42 Min. og 6 Gr. 27 Min. s. B. kommer Ptolemæus altsaa her meget nærmere ved det Rette og aabenbarer selv det Urigtige i sin Angivelse om Menuthias. Et Forbjerg ved Rhapta (*Ραπτιῶν ἄκρον*), sætter Ptolemæus ikke heller længere ned end til 8 Gr. 25 M. s. B. Ptol. IV, 7, 8.

krævede en Granskning af de gamle Forfatteres Bidrag til Oplysning af de asiatiske Galaters Historie og af Landskabet Galatiens Vilkaar. Om Tiden, hvori de her tilsigtede Fragmenter bleve optegnede, lader der sig vistnok neppe sige noget Bestemt, men en Antydning af deres yngre Alder give de imidlertid allerede derved, at man i deres Skildring af Nilens øvre Løb træffer Habessiniernes Folk (*τῶν Χαμπεσίδων*) anført under deres yngre Navn ¹⁾, og at de ikke kunne være ældre end det femte Aarhundrede, tør man slutte deraf, at de paaberaabe sig den tiende Bog af de æthiopiske Fortællinger, der i Slutningen af det fjerde Aarhundrede vare forfattede af Heliodor fra Emesa, Biskop i Triikka i Thessalien ²⁾. Hos Hudson, hvor de have faaet Plads i det sidste Tillæg i det fjerde Bind og, blandt flere, med fælleds Paginering trykte Smaastykker, ikkun optage et Par Sider, have de denne Titel: «Nogle geographiske Brudstykker, saavidt mig bekendt, udgivne» (*Ἀποσπασμάτια τινὰ γεωγραφικά, ὅσων καὶ ἡμῶς εἰδέναι, ἀνέχδοτα*), og man kan ogsaa endnu sige om den ubekjendte Nedskrivers Optegnelser, at de i den nyere Tid overhoved ikke synes at have fundet den Anerkjendelse, som de kunne fortjene. De mærkelige Oplysninger om Nilen, som meddeles ved disse i Carl Müllers Udgave af græske Geographer hidtil ikke optagne Brudstykker, bleve saaledes hverken tagne i Betragtning i Carl Ritters «Erdkunde» eller i Ukert's «Geographie der Griechen und Römer», eller i den ellers paa Henviisninger ikke fattige Artikel om Nilen i Paulys «Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft.» Det maa imidlertid ogsaa herved erindres, at det ogsaa først er efter de seneste Aars Opdagelser om Nilens Oprindelse, og især først efter den af Baker i Slutningen af det forrige Aar hjembragte Oplysning om Søen Luta

¹⁾ *Χαμπίσια* er den nyere græske Benævnelse for Habesch eller Habessinien.

²⁾ Det hedder nemlig saaledes ved Omtalen af det af Nilen omflydte Meroe: *περιγράφεται κατὰ τὸν Τρίκκης Ἡλιόδορον ἐν ἰ. βιβλίῳ Αἰθιοπικῶν, γράφοντα οὕτως.* Om Heliodors *Αἰθιοπικά* jvf. F. C. Petersen, Haandbog i den græske Literaturhistorie. Kbhvn. 1830. S. 407.

Nzige, at det nu ret vil kunne vise sig, at hine Fragmenter ikke tør betragtes som noget foragteligt Skrivsammen, men i hvor høi en Grad den Meddelelse om Nilens Oprindelse, der forekommer her, kan gjøre Krav paa Opmærksomhed. De, for hvem et gammelt og løsrevet Blad af Geographiens Historie kan have Interesse, følge sjeldent de seneste Opdagelser nærmere; de, der gjerne læse de nyeste Reisendes friske Beskrivelser, pleie at være saa optagne af Nutiden og dennes store Fremskridt, at de ikke have Tanke for en lille og fjerntliggende Notits.

Om Nedskriveren af de her ommeldte Brudstykker kan man sige, hvad den yngre Plinius i et af sine Breve siger om den ældre: *Adnotabat excerpebatque* ¹⁾. Brudstykkerne ere Excerpter, snart til Exempel om Ancyra, det nuværende Angora, der var de galatiske Tektosagers Hovedstad, snart om Øen Pontia, den nuværende Isola di Ponza ved Kysten af Italien, hvorefter i disse Brudstykker Pilatus siges at have Navn, men i Særdeleshed om Nilens Oprindelse og hele Løb. I Fremstillingen af Flodens Løb følges i det Hele taget Ptolemæus, som naar det hedder, at Nilen har sine Kilder paa de store «Maanebjerg», at disse Bjerges Afløb danne to Søer, hvorfra Floden saa igjen udgaaer mod Norden, at man imellem disse Søer og inden de fra dem udgaaende Strømme i «Elephantophagernes» Land have forenet sig til «den store Flod», har «Kaneellandet», og at Nilen senere optager «Astapus», kommende fra «Søen Kole eller Kolee-Søen», der utvivlsomt svarer til den hos Ptolemæus Astapusfloden afsættende Sø Koloe ²⁾. Til de hos Ptolemæus forekommende Angivelser slutte sig imidlertid tillige andre Angivelser, der aabenbart synes først at tilhøre en sildigere Tid, hvori

¹⁾ Plin. Epist. III, 5.

²⁾ Til Grund for Navnet ligger formodentlig en Fællesbetegnelse for Vand; i Salts Ordfortegnelse fra Tigreterrassen i Habessinien anføres i det Mindste Formen *kollî* med Betydning af en Strøm overhoved. Salt, *A Voyage to Abyssinia and travels into the Interior of that country*. London. 1814. 4°. Appendix I, p. XIX.

Kundskaben om Nilens Kildesøer og øvre Løb havde gjort yderligere Fremskridt.

Medens Ptolemæus aldeles ikke angiver, hvor mange Strømme Maanebjergene afsætte til de tvende Nilsøer, læser man derimod i hine geographiske Brudstykker: «Nilens Kilder have denne Oprindelse. Fra den høie Maanebjerg-række strømme otte Floder, fire fra den vestlige Deel af Bjergrækken og fire ligeledes fra den østlige. Med de vestlige forholder det sig saaledes: som den første mod Vesten løber en Flod, der kaldes Cherbalas, som den anden den saakaldte Chemset; disse to forene sig ved Byen Metis, og løbe saa som een. Den tredie hedder Chiagonas, den fjerde Ganbalas.» Efter at have omtalt, hvorledes de her nævnte Bjergstrømme flyde ud i den vestlige Nilsø, hedder det ligeledes om de fire Strømme, der samles i den østlige Nilsø: «Med de fire andre Floder imod Østen har det denne Beskaffenhed: for den første i Pygmæernes Land har man intet Navn, og den anden er ligeledes ubenævnt. Disse to forene sig og løbe derpaa som een. Og den tredie er ligeledes navnløs, men den fjerde, den yderste imod Østen, kaldes Charalas.» Disse mere i det Enkelte gaaende Efterretninger maae vistnok snarest antages for endnu at have været ubekjendte for Ptolemæus; dersom han ogsaa havde haft dem for sig, da han forfattede sit Værk, vilde han vistnok neppe have undladt deri ogsaa at optage saadanne speciellere Oplysninger med Hensyn til Ægyptens saa længe gaadefulde Flod ¹⁾.

Om den ene af de Strømme, der flyde ud i den østligste af de tvende, Nilen afsættende Indsøer, forekommer i Fragmen-

¹⁾ Disse speciellere græske Efterretninger synes derimod ogsaa at have naaet til de arabiske Geographer og af dem at have været benyttede ved Siden af Ptolemæus. Dog lade Araberne ikke fire, men fem Strømme flyde ud i enhver af de tvende Søer. Géographie d'Aboulféda, traduite par M. Renaud. II, 56. L'ouvrage du cosmosgraphe Schems-Ed-Din-Mohammed Dimasqui, traduit par M. A. F. Mehren. Nouvelles Annales des Voyages. 1860. IV, 13.

terne en særegen Angivelse, der nu ogsaa synes at maatte faae Betydning. Det er allerede af Andre blevet bemærket, at et af de saavel i Sydhæssinien og detses Naboeagne, som paa Afrikas østlige Kyster meest udbredte Sagn veed at fortælle Meget om en Dværgestamme, der henføres til Øvrenilens Løb, men for hvilken der i Virkeligheden ikke er antaget at ligge mere til Grund, end at der ved Siden af den i det Hele meget høie Befolkning ved Øvrenilen paa sine Steder findes Stammer, der ved Siden af hiin faae et pygmæisk Udseende¹⁾. Sagnet er gammelt, det forekommer allerede hos den ældre Plinius, hvis Kjendskab til det formodentlig ogsaa hidrører fra en af Neros Reisende ved Øvrenilen indhentet Beretning om disse Pygmæer. Det synes derimod at være undgaaet Opmærksomheden, at paa et af de Steder i Spekes Dagbog, hvor han meddeler de Oplysninger, som han skyldte sine Samtaler med Kong Rumanika af Karague, hedder det ligeledes, at denne Konge forsikkrede ham, at der i Nabolandet Ruanda levede en egen Stamme, som Rumanika betegnede som «Pygmæer»²⁾. Til denne Oplysning har Spekes Reisefælle, der forblev længere hos Kong Rumanika, senere føiet en anden. Om Kitangulestrømmen, der sammenlignes med Hugly ved Calcutta, og som, efter at have forenet sig med Floden Kageri eller Ingesi, løber ud i Nyanzasøen,

1) Vivien-de-Saint Martin, L'Afrique du Nord. p. 190. Boteler, Narrative of a voyage of discovery to Africa and Arabia. II, 12.

2) Det hedder i Dagbogen under 12te December 1861 (Journal of the discovery of the source of the Nile, p. 230): «On visiting Rumanika again, and going through my geographical lessons, he told me, in confirmation of Musas stories, that in Ruanda there existed *pigmies* who lived in trees, but occasionally came down at night, and, listening at the hut doors of men, would wait until they heard the name of one of its inmates, when they would call him out, and, firing an arrow into his heart, disappear again in the same way as they came.» Paa et senere Sted i Spekes Værk (p. 550) findes en Afbildning af Kong Kamrasis Dværg, Kimenya, der i Høide ikke naaede en engelsk Alen (yard), men der efter den Fortælling om sin Skjæbne, som han meddeelte Speke, var født i Chopi, Unyoros nordlige Naboland, og ikke i Ruanda.

anfører nemlig Grant udtrykkelig, at den kommer fra Landet Ruanda; han bemærker, at Ruandas Grændse kun er tre Dagsreiser fjernet fra Karague, og at man fra Ruanda flaader Tømmer paa Kitan-gule, der er den rigeste af de vestlige Vandledere til Nyanzasøen¹⁾. Men det passer da hertil, naar Fragmenterne henføre den første eller vestligste af de i den østlige Nilsø udløbende Floder til et Land, der netop betegnes som *Pygmæernes*.

Den mere detaillerede Maade, hvorpaa Nilens Udløb fra dens tvende Kildesøer bliver omtalt i de gamle Fragmenter, har ikke mindre Krav paa at fremhæves. Ogsaa her viser sig en ikke umærkelig Tilmærkelse til de nyere Reiseberetninger. Da Speke og Grant vare komne tilbage og deres første Kaart over Nyanzasøen bleve offentliggjorte, da man paa dem saae Nilens Udgang nordpaa betegnet gjennem forskellige Løb, Mverango, Luajerri, Kari og maaskee ogsaa Asua, erklærede engelske Geologer, blandt Andre Hr. Jukes, dette hydrographiske Billede for apokryph, fordi det skulde stride imod Naturen, at der fra et saa stort Bækken som Nyanza's kunde gives et dobbelt, tredobbelt eller fiirdobbelt Afløb. Kun i de sjeldneste Tilfælde, saaledes lød Theorien, og kun under Forudsætning af et ubetydeligt Vandspeil i en aldeles flad Egn, vilde dobbelte Afløb fra et Bækken kunne danne og i længere Tid fortsætte sig. Nu kommer imidlertid ogsaa Baker fra den af ham saakaldte Albertsø tilbage med den Oplysning, at «den nordlige Ende af Albertsøen syntes at danne et Delta», og det tør da vel betegnes som mærkeligt, at medens Ptolemæus kun lader Nilen i et enkelt Løb udgaae nordpaa fra enhver af de tvende Søer, lade derimod de græske Fragmenter begge Indsøerne af-sætte et dobbelt Afløb. Om den vestlige Sø hedder det nemlig, at den har sit Udløb ved to Strømme, der flyde sammen ved Byen Chiera og Chaza, og om den østlige Sø ligeledes, at den

¹⁾ Grant, A walk across Africa. p. 17, 193.

afsætter tvende Flodløb, der forene sig ved Byen Singos og Aba¹⁾.

Overeensstemmelserne vise sig dog i en anden Henseende endnu langt mærkeligere og, som det synes, afgjørende. Blandt de Oplysninger, som Baker nyligen har tilveiebragt om Søen Luta Nziges nærmeste Omgivelser, finder man allerede denne almindelige Bemærkning om den fra Østen til Søen flydende Nilarm, at den nærmer sig Luta Nzige «*gjennem en heel Række af mægtige Fald mellem høie Skrænter*»²⁾, og dernæst denne særegne Skildring af den største af disse Fosser: «*Jagende gennem en Kløft i en Granitklippe indsnevredes Floden pludselig fra en Brede af 150 til 200 (engelske) Alen til omtrent 50 Alen; dannende et rasende Vandfald, som brøler gennem den i Klippen udskaarne Vei, faldt den i et eneste Spring, omtrent 120 Fod lodret, i et dybt Basin nedenfor. Jeg tog mig den Frihed at kalde dette Skue, det meest storartede langs med hele Nilens Løb, Murschisons Vandfald*»³⁾. Endnu mere karakteristisk hedder det om selve den store Indsøes Kyster: «*Omgivelserne ere overordentlig skønne; Granit- og Kvartshjergene hævede sig paa mange Steder brat fra Vandet til en Høide af 1200 til 1500 Fod paa Østkysten; mange Strømme styrtede ned gjennem steile Kløfter*

¹⁾ Ogsaa Araberne lade Nilen udgaae fra dens tvende Kildesøer med et forenet Løb. Géographie d'Aboulféda, traduite par M. Reinaud II, 56. L'ouvrage du cosmographe Schems-Ed-Din-Mohammed Dimasqui, traduit par M. A. F. Mehren. Nouvelles Annales des Voyages. 1860. VI, 130.

²⁾ From Karuma the Nile flows due west in a succession of powerful rapids between high cliffs. Baker, Account of the discovery of the second great lake of the Nile. Proceedings of the Royal Geographical Society. Vol. X, Nr. 1. p. 14.

³⁾ Hurrying through a gap in a granite rock the river contracted suddenly from a width of 160 or 200 yards to about 50 yards, forming a maddening rapid, which, roaring through its rock-hound channel, plunged in one leap, about 120 feet perpendicular, into a deep basin below. I took the liberty of naming this grandest object throughout the course of the Nile «the Murschison Falls». Baker, Account of the discovery of the second great lake of the Nile. Proceedings of the Royal Geographical Society. Vol. X. Nr. 1. p. 19.

og *det skjønnne Vandfald Kaigiri* faldt i een stor samlet Vandmasse fra en Høide af omtrent 1,000 Fod. *To mægtige Vandfald* vare synlige i Kikkert, fremvældende fra den høie Række af Bjerge paa Vestkysten¹⁾. Og hvorledes omtales nu de to Nilsøer i de gamle græske Fragmenter? Ptolemæus's «østlige» Nilsø bliver her omtalt som: Krokodilernes Sø (*ἡ τῶν Κροκοδείλων λίμνη*). Skjønndt denne Beskrivelse passer aldeles paa Nyanzasøen, saaledes som man paa flere Steder vil kunne finde denne omtalt af Speke²⁾, kunde den dog forsaavidt maaskee endnu ikke findes særdeles betegnende, som Krokodilen overhoved har eller dog har havt hjemme i alle Nilens Vande³⁾. Men Ptolemæus's «vestlige» Nilsø omtales derhos saaledes, som om Nogen nu lige skulde have karakteriseret Søen efter den af Baker nys meddeelte Beskrivelse; den vestlige Sø bliver betegnet paa en saa malerisk Maade, at denne vistnok har al Adkomst til at overleve Albert-Navnet, som Baker vilde tillægge sin Opdagelse. Den vestlige Indsø har i de græske Fragmenter netop sit Navn af Fosserne paa dens Kyster;

1) The scenery was extremely beautifull; the mountains of granite and gneiss rose in many places abruptly from the water to the height of 1200 to 1500 feet on the east shore; many streams rushed down precipitous ravines; and the fine cataract of the Kaigiri in a grand body of water, fell from about 1000 feet. Two large falls were visible with the telescope, issuing from the high range of mountains on the west shore. Baker, Account of the discovery of the second great lake of the Nile. Proceedings of the Royal Geographical Society. Vol. X. Nr. 1. p. 18. Riukand-Fossen ved Gausta danner kun et Fald af 500 Fod, Vöringfossen i Hardanger et Fald af 850 Fod. Vandfaldet ved Gavarnie i Pyrenæerne, hvis berømte Cascade angives til 1266 Fod, er noget, men ei betydelig større end Kaigiris Vandfald, som har Beliggenheden lige ved Søen for sig.

2) Speke, Journal of the discovery of the source of the Nile p. 467, 470. Om en Udflugt paa en i Forbindelse med Nyanzasøen staaende Indsø i Karague hedder det i Dagbogen under 10de December 1861 (p. 235): «We went of to the island in several canoes and at once found an immense number of crocodiles basking in the sun.»

3) Inter aquatiles autem bestias crocodilus ubique per eos tractus abundat. Ammian. Marcellin. XXII, 15.

den bliver udtrykkelig betegnet som Vandfaldenes Sø eller, med det græske Ord, som «Καταρακτῆρων Σο»; som:

ἡ τῶν Καταρακτιῶν λίμνη.

Hvilket Navn kunde vel passe bedre end dette for Luta Nziges af Kaigiris og de andre prægtige Vandfald omkrandsede Bjergsø? For dets Skyld har jeg derfor især troet at burde bidrage Mit til, at de Fragmenter, hvori det findes, kunde fremhæves fra deres Forglemmelse eller dog fra den Tilsidesættelse, der ikke har havt Øie for deres her paaviste Betydning. Thi Navnet «Καταρακτῆρων Σο» vil, saaledes som jeg her har fremhævet det, og som det andet af de medfølgende Kaart, skizzeret efter Fragmenterne ¹⁾, gjør det anskueligt, kunne føie en ny Straale til det Lys, der nu udbreder sig over Oldtidens Kjendskab til Nilens Kildesøer.

¹⁾ Αἱ πηγαὶ τοῦ Νείλου ποταμοῦ ταύτην ἔχουσι τὴν ἀρχήν. ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ μεγάλου τῆς Σελήνης ῥέουσιν ὀκτώ ποταμοὶ τέσσαρες μὲν ἐκ τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ ὄρους, τέσσαρες δὲ ὁμοίως ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ. τῶν μὲν οὖν δυτικῶν ποταμῶν τὸ ἐφεξῆς οὕτως ἔχει. πρῶτος μὲν πρὸς δύσιν ὁ λεγόμενος Χερβάλας ποταμὸς ῥεῖ, δεύτερος δὲ ὁ καλούμενος Χεμισέτ. οὗτοι οἱ δύο ἐνοῦνται κατὰ τὴν Μείν πόλιν, εἶτα ῥέουσιν εἰς. τρίτος ὁ Χιαγόνας, τέταρτος ὁ Γανβάλας. οὗτοι οἱ τέσσαρες ῥέοντες εἰσβάλλουσιν εἰς τινὰ λίμνην καλουμένην Καταράκτας. οἱ δὲ πρὸς ἀνατολὰς ἄλλοι τέσσαρες ταύτην ἔχουσι τάξιν. πρῶτος μὲν ὁ παρὰ τὴν γῆν τῶν Πυγμαίων ἀνώνυμος ὢν, καὶ ὁ δεύτερος ἀνώνυμος. οὗτοι οἱ δύο ἐνοῦνται, καὶ ἐξῆς ῥέουσιν εἰς. καὶ ὁ τρίτος ὡσαύτως ἀνώνυμος. ὁ δὲ τέταρτος ἔσχατος πρὸς ἀνατολὰς καλεῖται Χαράλας. οὗτοι οἱ τέσσαρες ῥέοντες εἰσβάλλουσιν εἰς τινὰ λίμνην καλουμένην τῶν Κροκοδείλων. ἐντεῦθεν μὲν ἡ τῶν Καταρακτιῶν λίμνη ἐκρέει δυτὶ ποταμοῖς, οὔτινες ἐνοῦνται κατὰ τὴν Κιέραν καὶ Χάζαν πόλιν. ὁμοίως καὶ ἡ τῶν Κροκοδείλων λίμνη ἐκρέει δυτὶ ποταμοῖς, οὔτινες ἐνοῦνται καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν Σίνγον καὶ Ἄβαν πόλιν. οὗτοι οὖν οἱ δύο καὶ οἱ κατὰ τὴν Χάζαν ἐνούμενοι ἄλλοι δύο γίνονται, εἰς κατὰ τὴν Ἐλεφαντοφάγων γῆν, καλούμενος Μέγας ποταμὸς. μίσην δὲ τούτων ἔστιν ἡ Κιναμωμοφόρος γῆ, καὶ οἱ Πυγμαῖοι. ῥέων δὲ ὁ Μέγας ποταμὸς διήκει μέχρι τῶν Χαμπεσίθων. τούτῳ ἐνοῦται ὁ ἐκ τοῦ Χόλε, ἡ τοῦ Χολέης λίμνης, ῥέων ποταμὸς Ἀσάπουος καλούμενος. Hudson, Geographiæ veteris scriptores Græci minores. Vol. IV. Fragmenter i det sidste Afsnit, p. 38.